

บทที่ 4

คุณลักษณะทั่วไปของชุดบะฮ์วันศุกร์

ในบทนี้ จะนำเสนอให้เห็นถึงคุณลักษณะทั่วไปของชุดบะฮ์วันศุกร์ ซึ่งผลการวิจัยที่นำเสนอในบทนี้ ได้มาจากการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นเอกสาร (Documentary Research) เป็นจำนวนมาก ประกอบกับการสัมภาษณ์เจาะลึกนักวิชาการและผู้แสดงชุดบะฮ์วันศุกร์อีกหลายท่าน เพื่อให้ข้อมูลเพิ่มเติมนอกเหนือจากที่ปรากฏในเอกสาร ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด และทำให้ผลการศึกษามีความสมบูรณ์ ครบถ้วนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากบทนี้ มีเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับหลักการทางศาสนาอิสลาม ที่ต้องการความถูกต้องน่าเชื่อถือเป็นอย่างสูง

ในฐานะชุดบะฮ์วันศุกร์เป็นศาสนกิจของชาวมุสลิม ขณะเดียวกันก็เป็นกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคลอีกรูปแบบหนึ่งด้วย ผู้วิจัยจึงขออธิบายคุณลักษณะทั่วไปของชุดบะฮ์วันศุกร์ ภายใต้องค์ประกอบสำคัญของกระบวนการสื่อสาร ดังนี้ 1. ผู้ส่งสาร (Source) 2. สาร (Message) 3. สื่อหรือช่องทาง (Channel) 4. ผู้รับสาร (Receiver) ในแต่ละองค์ประกอบของชุดบะฮ์วันศุกร์ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงข้อกำหนด หรือกฎเกณฑ์ต่างๆตามบทบัญญัติในศาสนาอิสลาม อันเป็นการต่อยอดฐานะการเป็นศาสนกิจที่ชัดเจนยิ่งขึ้นของชุดบะฮ์วันศุกร์ และทำให้การประกอบศาสนกิจนี้ เป็นไปอย่างถูกต้องสมบูรณ์ ตามหลักการศาสนาอิสลาม

นอกเหนือจากองค์ประกอบสำคัญ 4 ข้อดังกล่าวข้างต้น ยังมีองค์ประกอบสำคัญอื่นๆที่น่าสนใจเกี่ยวข้องกับชุดบะฮ์วันศุกร์ ซึ่งจะขอกกล่าวในรายละเอียดไว้ในบทนี้เช่นกัน ประกอบด้วย 1. วันศุกร์ ซึ่งเป็นวันที่ถูกกำหนดให้ต้องแสดงชุดบะฮ์ 2. มัสยิด ซึ่งเป็นสถานที่ในการประกอบชุดบะฮ์ 3. การแต่งกายและความสะอาดของผู้ประกอบพิธีวันศุกร์ 4. อุปกรณ์สำคัญประกอบการแสดงชุดบะฮ์วันศุกร์ การอธิบายองค์ประกอบที่ว่านี้ จะทำให้เข้าใจในคุณลักษณะของชุดบะฮ์วันศุกร์ ตลอดจนบริบทแวดล้อมที่ห่อหุ้มชัดเจนยิ่งขึ้น

ต่อจากนั้นผู้วิจัย จะอธิบายเกี่ยวกับเงื่อนไขสำคัญของการแสดงชุดบะฮ์วันศุกร์, ขั้นตอนของการแสดงชุดบะฮ์วันศุกร์ ความสำคัญของชุดบะฮ์วันศุกร์ และการแสดงชุดบะฮ์วันศุกร์ ณ มัสยิดอันวาริสซุนนะห์

องค์ประกอบสำคัญ ๆ ของกระบวนการสื่อสารชุดบะฮ์วันศุกร์

1. ผู้ส่งสาร (Source)

ผู้แสดงชุดบะฮ์วันศุกร์หรือผู้ส่งสารในชุดบะฮ์วันศุกร์ ก็คืออิหม่ามหรือคอเต็บ ซึ่งเป็นผู้นำในศาสนาอิสลาม ผู้แสดงชุดบะฮ์วันศุกร์อาจจะเป็นผู้ทรงความรู้ท่านอื่น ๆ ที่ได้รับมอบ

หมายจากอิหม่าม คอเต็บ หรือกรรมการอิสลามประจำมัสยิดนั้น ๆ ก็ได้ คนใดคนหนึ่งจากที่กล่าวมาข้างต้น เนื่องจากการแสดงคุตบะฮ์วันศุกร์ในแต่ละครั้งศาสนากำหนดให้มีผู้พูดหรือผู้ส่งสารเพียงคนเดียวเท่านั้น อย่างไรก็ตามไม่มีข้อห้ามหากจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนผู้พูดในแต่ละวันศุกร์ เช่น ศุภรนีอิหม่ามพูด ศุภรหน้าคอเต็บเป็นผู้พูดบ้าง เป็นต้น

1.1 อิหม่าม

อิหม่าม เป็นคำภาษาอาหรับ หมายถึงผู้นำในศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ยังหมายถึงผู้นำที่นำละหมาดญะมาอะฮ์ ในวันศุกร์ เมื่ออิหม่ามแสดงคุตบะฮ์เสร็จแล้ว ก็จะทำหน้าที่เป็นอิหม่ามหรือผู้นำการละหมาดรวมด้วย โดยจะยืนประกอบพิธีในตำแหน่งด้านหน้าสุดของค็อฟหรือแถวถัดมาจึงเป็นค็อฟของผู้ตามหรือมะอ์มูม

ในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 ระบุว่า “อิหม่าม หมายความว่าผู้นำศาสนาอิสลามประจำมัสยิด และเป็นประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

ตามกฎหมายนี้ บุคคลที่จะดำรงตำแหน่งอิหม่าม จะต้องได้รับการคัดเลือกจากสัปบุรุษของมัสยิดในชุมชนที่ตนสังกัดเช่นเดียวกับตำแหน่งกรรมการอิสลามประจำมัสยิดตำแหน่งอื่นๆ อีก รวมไม่เกิน 12 คน

การเป็นผู้นำศาสนาอิสลามประจำมัสยิด ทำให้อิหม่ามต้องมีหน้าที่หลักคือ อบรมสั่งสอนปวงสัปบุรุษหรือมุสลิมที่สังกัดอยู่ในชุมชนที่ตนเป็นอิหม่าม ซึ่งคุตบะฮ์วันศุกร์ก็เป็นช่องทางสำคัญที่อิหม่ามใช้อบรมสั่งสอนหลักธรรม นอกจากนี้การมีสถานภาพเป็นประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิดอีกหนึ่งตำแหน่ง ทำให้อิหม่ามต้องเข้ามามีบทบาทหน้าที่ในเชิงบริหารจัดการกิจการงานต่างๆ ของมัสยิด ตลอดจนดูแลปกครองบรรดากรรมการอิสลามประจำมัสยิดให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ด้วยความเรียบร้อย ซึ่งอำนาจหน้าที่ของอิหม่ามดังกล่าวนี้และอื่นๆ อีกมีระบุชัดเจนในกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม สถานภาพและอำนาจหน้าที่ที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งของอิหม่ามที่แม้จะไม่มีระบุชัดในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 แต่เป็นที่รับรู้และยอมรับกันโดยทั่วไปก็คือการเป็นผู้นำชุมชนที่ต้องเข้ามารับผิดชอบในกิจการโลก ดูแลชีวิตความเป็นอยู่และทุกข์สุขของคนในชุมชน ไม่แตกต่างเช่นผู้ที่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำชุมชนอื่นๆ ฟิงกระท่า เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2535 : 489) ระบุว่าอิหม่าม เป็นผู้นำในการปกครองการบริหารชุมชนมุสลิม ที่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง สอดคล้องกับงานวิจัยของเชียร ธรรมาธิปัตย์ (2505) ที่พบว่าอิหม่ามเป็นผู้นำแฝงในสังคมมุสลิม และมีบทบาทต่อการบริหารราชการระดับท้องถิ่น

¹ ญะมาอะฮ์ หมายถึง การละหมาดตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยคนหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้นำ หรืออิหม่าม ส่วนที่เหลือเป็นมะอ์มูมหรือผู้ตาม (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2535 : 477)

การศึกษาวิจัยของกุสุมา ภูใหญ่ (2540) และวิโรจน์ ขวัญเกื้อ (2530) ได้ชี้ให้เห็นถึงภารกิจต่าง ๆ ที่อิหม่ามได้ปฏิบัติในฐานะผู้นำชุมชน อาทิ การส่งเสริมการศึกษาด้านสามัญและศาสนา ส่งเสริมอาชีพ เป็นผู้นำต่อต้านอบายมุขต่างๆ ที่คุกคามชุมชน เป็นผู้ไกลเกลี่ยหรือสร้างความเข้าใจอันดี เมื่อเกิดความขัดแย้งในชุมชน ตลอดจนเป็นสื่อกลางเผยแพร่ความรู้ ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และทันต่อเหตุการณ์แก่ชุมชน และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐกับชุมชน เป็นต้น

สาเหตุที่อิหม่ามต้องดำรงตนในสถานภาพดังกล่าว เนื่องจากเป็นไปตามบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามที่ไม่แยกกิจทางธรรมออกจากกิจทางโลก การเป็นผู้นำในทัศนะอิสลาม ต้องเป็นทั้งผู้นำในโลกแห่งจิตวิญญาณและโลกแห่งวัตถุ เช่นเดียวกับที่ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ซึ่งเป็นอิหม่ามสูงสุดหรือผู้นำแห่งประชาชาติอิสลาม ได้ประพฤติเป็นแบบอย่างให้เห็นประจักษ์ชัดแล้วในอดีต

จากสถานภาพการเป็นผู้นำในมิติต่างๆ ที่กฎหมายให้การรับรองอีกทั้งชุมชนให้การยอมรับ เพราะการได้มาซึ่งสถานภาพของอิหม่ามต้องผ่านการคัดเลือกและเห็นชอบจากชุมชน จึงทำให้อิหม่ามในอีกสถานภาพหนึ่งคือ เป็นผู้ส่งสาร (Sender) ตอนแสดงคุณสมบัติ มีความน่าเชื่อถือสูง และเป็นที่ยอมรับของคนฟัง (Receiver)

นอกเหนือจากปัจจัยทางด้านสถานภาพ คุณสมบัติที่โดดเด่นของอิหม่าม ก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดการยอมรับ เชื่อถือในตัวอิหม่ามและสิ่งที่อิหม่ามพูด

ในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 ระบุถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นอิหม่ามว่าต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 30 ปีบริบูรณ์ เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจในศาสนาอิสลามเป็นอย่างดี เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามโดยเคร่งครัด อ่านคัมภีร์อัลกุรอานได้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม มีความสามารถแสดงธรรมได้ เป็นสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า 90 วัน ก่อนวันคัดเลือก

ส่วนองค์การอภิเษากะ (2512 : 52 -56 อ้างถึงในเสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2527 : 58 -59) หรือองค์การสันนิบาตมุสลิมโลกกำหนดคุณสมบัติของผู้เป็นอิหม่ามไว้อย่างชัดเจนครอบคลุม โดยต้องยึดมั่นในคำสอนของพระเจ้าอย่างแน่นแฟ้น เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น เป็นผู้ชักชวนให้ทำดี ห้ามปรามสิ่งชั่ว และกล้าพูดความจริง ที่น่าสนใจคือ การกำหนดให้อิหม่ามต้องมีความรู้อย่างกว้างขวาง นอกเหนือจากวิชาความรู้ทางศาสนา โดยระบุว่าอิหม่ามต้อง “เข้าใจสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดลึกซึ้ง อ่านและค้นคว้าให้มาก รู้เรื่องสิ่งแวดล้อมรอบตัว” อีกทั้ง “ต้องศึกษาประวัติศาสตร์อิสลามและเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษยชาติ ทั้งมีความรู้พอควรเกี่ยวกับวิชาด้านสากลจักรวาลและชีววิทยา” ตลอดจน “มีความรู้ด้านภาษาดี และจะต้องรู้ภาษาอื่นนอกเหนือจากภาษาอาหรับ” เพื่อประโยชน์ต่อการเผยแพร่ศาสนาแก่บุคคลทั่ว ๆ ไป

ทางด้านวินัย สะมะฮุน (2537)นักวิชาการศาสนา ได้สรุปถึงคุณสมบัติที่พึงประสงค์ ตามหลักการศาสนาอิสลามของอิหม่ามไว้ว่า จะต้อง 1. มีสัจจะ พูดจริง ทำจริง คิดจริง ใจจริง ไม่โกหก ไม่เหลวไหลและ ในภาษาอาหรับเรียกคุณลักษณะดังกล่าวนี้ว่า “ซิดก์” 2. ซื่อสัตย์สุจริต ใ้วางใจ เชื่อถือได้ เคารพนับถือได้ ไม่บิดพลิ้วหรือเรียกว่ามี “อะมานะฮ์” ในภาษาอาหรับ 3.ฉลาด มีไหวพริบ แก้ไขปัญหาได้ ความรู้ดี ความสามารถสูง เรียกคุณลักษณะดังกล่าวนี้ใน ภาษาอาหรับว่า “พะฎอนะฮ์” และ 4. สามารถสื่อสารได้ดี มีมนุษยสัมพันธ์ เปิดเผยและถ่ายทอดเผยแพร่ได้ดี หรือ “ตັบลีฆ” ในภาษาอาหรับ

คุณสมบัติต่างๆ ดังกล่าวมานี้ จัดว่าเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นต่อการดำรงรักษา สถานภาพของอิหม่ามและที่สำคัญถือเป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะทำให้อิหม่ามสามารถปฏิบัติหน้าที่ทั้งทางโลกและทางธรรมได้อย่างสมบูรณ์

นอกเหนือจากนั้นยังเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นและมีประโยชน์ยิ่งต่ออิหม่ามในฐานะผู้ ส่งสารขณะแสดงคุตบะฮ์ให้ทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยเฉพาะ คุณสมบัติหลักๆ ดังนี้

1. ความรู้ ทั้งความรู้ความเข้าใจในทางศาสนา และความรู้ในศาสตร์วิชาการ ต่างๆ ทางโลก การรู้เท่าทันเหตุการณ์ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนมีความรู้ในศาสตร์และศิลป์ที่ เกี่ยวข้องกับการสื่อสารโดยตรง คือมีความรู้ทางภาษาศาสตร์ และมีความรู้ในกระบวนการสื่อสารใน ฐานะที่อิหม่ามจะต้องเป็น “นักตะวะห์ตັบลีฆ” หรือนักเผยแผ่ศาสนาพร้อม ๆ กันไปด้วย

2. ทักษะในการสื่อสาร มีระเบียบอย่างชัดเจน และสอดคล้องตรงกันทั้งในข้อ กฎหมายและความเห็นของนักวิชาการศาสนาว่า อิหม่ามต้องมีความสามารถแสดงธรรมได้ ตลอดจนมีทักษะจำเป็นอื่น ๆ ที่จะทำให้การสื่อสารเพื่อเผยแผ่ศาสนาหรือ “ตັบลีฆ” รวมทั้งการ สื่อสารเพื่อการอื่น ๆ ประสบความสำเร็จ สำหรับการแสดงคุตบะฮ์วันศุกร์นั้น จัดว่าเป็นรูปแบบ หนึ่งของการแสดงธรรมที่มีความสำคัญ ซึ่งอิหม่ามต้องอาศัยทั้งความรู้และทักษะในการสื่อสาร ให้การปฏิบัติหน้าที่สัมฤทธิ์ผล

3. การประพฤติปฏิบัติ อิหม่ามต้องประพฤติปฏิบัติดีเป็นไปตามบัญญัติในศาสนา อิสลามอย่างเคร่งครัด และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น คุณสมบัติข้อนี้มีความสำคัญสูงสุดที่ทำให้ อิหม่ามกลายเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ และเป็นผู้ส่งสารที่มีความน่าเชื่อถือสูง สามารถสื่อสารในชั้นที่ยากคือ การโน้มน้าวใจผ่านการแสดงคุตบะฮ์ให้ผู้คนยอมรับและนำไป ประพฤติปฏิบัติตามได้ เหมือนเช่นที่อิหม่ามได้ประพฤติปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง

ในทางนิเทศศาสตร์นั้น หากตัวผู้พูดหรือผู้ส่งสาร (Sender) มีความน่าเชื่อถือ และ ผู้ฟังให้การยอมรับ ก็ย่อมจะทำให้ผู้ฟังนั้นยอมรับในสารหรือคำพูดของผู้พูดได้โดยง่ายด้วย

สำหรับตัวอิหม่ามนั้นมีงานวิจัยหลายชิ้นที่ยืนยันถึงการยอมรับของคนในชุมชน อันส่งผลให้อิหม่ามมีอิทธิพลเหนือคนในชุมชนในการจูงใจปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรม

ต่าง ๆ อาทิ การศึกษาวิจัยของกุสุมา ฎุใหญ่ (2540) ที่พบว่า ชุมชนมุสลิมให้การยอมรับในความ เป็นผู้นำของอิหม่าม โดยรวมในระดับที่สูง โดยชุมชนยินดีที่จะให้ความร่วมมือ เมื่ออิหม่ามเชิญ ชวน ยอมรับให้อิหม่ามเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตน ยอมรับให้อิหม่ามเป็นสัญลักษณ์ของ ชุมชนมุสลิมของตน และยินดีที่จะร่วมรับผิดชอบในกิจการของชุมชนร่วมกับอิหม่าม สอดคล้อง กับงานของชวลิตธำรง โกฏตระกูล (2533) ที่พบว่า ตำแหน่งของผู้นำศาสนา คืออิหม่ามและ คอเต็บ มีศักยภาพสูงสุดในการยอมรับและในการตัดสินใจของชาวมุสลิม โดยยอมรับในฐานะผู้นำ ทางโลกและทางธรรมประกอบกัน การยอมรับเป็นไปในลักษณะเชื่อฟังผู้นำแบบผู้นำที่มีบารมี (Charismatic) โดยส่วนตัวสูง และได้รับการยอมรับในการพัฒนามัสยิด ชักจูงหรือมีอิทธิพลให้ คนในชุมชนไปลงคะแนนเสียงให้นักการเมือง หรือพรรคการเมืองต่าง ๆ ในระดับสูง

ส่วนการวิจัยของเสาวนีย์ จิตต์หมวด (2527) และงานของ แวอุเซ็ง มะแดเฮาะ, ดลมนรจณ์ บากา และสุวิชา ยีสุนทร (2539) มีข้อค้นพบตรงกันว่า อิหม่ามเป็นบุคคลที่ชุมชนมุสลิมให้ความเคารพ นับถือมากที่สุด และยังเป็นบุคคลที่ชุมชนจะไปปรึกษาด้วยมากที่สุด เมื่อมีปัญหาหรือจะทำกิจการใด ๆ เกี่ยวกับศาสนา

จะเห็นได้ว่า หลายปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอิหม่ามในฐานะผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะเป็นปัจจัย ทางด้านสถานภาพทางสังคม บทบาทหน้าที่ และคุณสมบัติทั้งที่ถูกกำหนดโดยกฎหมาย และ บทบัญญัติทางศาสนาอิสลาม ล้วนส่งผลให้การสื่อสารหรือการแสดงคุณบะฮ์สัมฤทธิ์ผลได้สูง

1.2 คอเต็บ

คอเต็บ เป็นคำมาจากภาษาอาหรับเช่นกัน หมายถึง ผู้แสดงคุณบะฮ์วันศุกร์ หากพิจารณาตามความหมายนี้จะเห็นว่าอิหม่ามหรือใครก็ตามผู้ที่มีความรู้ความสามารถซึ่งได้ รับมอบหมายให้ขึ้นแสดงคุณบะฮ์วันศุกร์ บุคคลผู้นั้นก็จะถูกเรียก และมีสถานภาพเป็น “คอเต็บ” พร้อมกันไปด้วย

ในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 ให้คำจำกัด ความคอเต็บว่าเป็น ผู้แสดงธรรมประจำมัสยิดและยังระบุถึงอำนาจหน้าที่ของคอเต็บด้วยว่า มี หน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม ในการแสดงธรรมแก่สับบุรุษ ซึ่งก็หมายถึง การแสดงคุณบะฮ์วันศุกร์เป็นหลักนั่นเอง นอกเหนือจากการแสดงธรรมในวาระอื่น ๆ

ในกฎหมาย ยังได้กำหนดให้ “คอเต็บ” เป็นการดำรงตำแหน่งของบุคคล ตำแหน่งหนึ่งในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มีความสำคัญรองจากอิหม่าม ถือเป็นรอง ประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ในขณะที่อิหม่ามเป็นประธานกรรมการอิสลามประจำ มัสยิด โดยมีที่มาจากการคัดเลือกของปวงสับบุรุษประจำมัสยิด หรือคนในชุมชน เช่นเดียวกับการได้มาซึ่งตำแหน่งของอิหม่าม อาจกล่าวได้ว่า คอเต็บเป็นหนึ่งในผู้นำศาสนาอิสลามเช่น เดียวกับอิหม่าม ซึ่งเสาวนีย์ จิตต์หมวด (2527) ระบุว่า เป็นตำแหน่งที่เพิ่งมีขึ้นมาในสังคม มุสลิมไทย เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของอิหม่ามในการแสดงคุณบะฮ์วันศุกร์ และวาระอื่น ๆ

จะเห็นได้ว่าจากข้อกำหนดของกฎหมายนั้นเองที่ทำให้อิหม่ามกับคอเต็บเป็นคนละคนกัน มีการแยกบทบาทหน้าที่ค่อนข้างชัดเจน ทั้ง ๆ ที่โดยบทบัญญัติทางศาสนาอิสลาม และทัศนะของนักวิชาการศาสนา (วิทยา วิเศษรัตน์, สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2541; ซาฟีอินนาการ์, สัมภาษณ์ 25 ธันวาคม 2541) เห็นว่า อิหม่ามซึ่งเป็นผู้สูงสุดในศาสนาอิสลามนั้นแหละคือผู้ที่ควรทำหน้าที่แสดงคุตบะฮ์วันศุกร์ หรือเป็น “คอเต็บ” ไปพร้อม ๆ กันด้วยเหมือนเช่นที่ท่านศาสนามุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กระทำเป็นแบบอย่าง เว้นแต่กรณีที่มีเหตุจำเป็นที่ไม่สามารถแสดงคุตบะฮ์วันศุกร์นั้นได้ จึงมอบหมายให้ผู้อื่นแสดงคุตบะฮ์หรือเป็น “คอเต็บ” แทน ซึ่งก็ไม่ถือว่าเป็นการผิด “รูกน” หรือผิดกฎข้อบังคับทางศาสนาของการแสดงคุตบะฮ์วันศุกร์

อย่างไรก็ตามการที่บุคคลอื่นที่มีความรู้ความสามารถ นอกเหนือจากอิหม่าม จะเป็นผู้แสดงคุตบะฮ์วันศุกร์ ตามบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามก็ถือว่าสามารถกระทำได้ ไม่ผิดรูกนหรือผิดกฎข้อบังคับทางศาสนาของการแสดงคุตบะฮ์วันศุกร์แต่อย่างใด ดังนั้นเมื่อประกอบกับข้อกำหนดเกี่ยวกับตำแหน่งในทางกฎหมาย จึงทำให้ชุมชนมุสลิมโดยทั่วไปในประเทศไทยมีอิหม่ามหนึ่งตำแหน่งและผู้เป็นคอเต็บอีกหนึ่งตำแหน่ง

โดยสภาพทางสังคม คอเต็บ จัดอยู่ในกลุ่มผู้นำศาสนาที่ชุมชนให้การยอมรับเคารพนับถือไม่ต่างจากอิหม่าม ต้องปฏิบัติหน้าที่ในกิจทางธรรมและทางโลกควบคู่กันไปตามอามานะฮ์หรือความรับผิดชอบที่ศาสนาได้บัญญัติไว้ในฐานะผู้นำ

นอกจากนี้คุณสมบัติของคอเต็บทั้งที่ระบุในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 และในองค์การระเบียบวาระ หรือองค์การสันนิบาตมุสลิมโลก (อ้างถึงในเสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2527 : 58-59) ก็ไม่แตกต่างจากคุณสมบัติของอิหม่ามเช่นกัน ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวมาแล้ว

เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคอเต็บในฐานะผู้ส่งสาร (Sender) จะเห็นได้ว่าล้วนเป็นปัจจัยที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิผลของการสื่อสารหรือการแสดงคุตบะฮ์ โดยเฉพาะความสามารถในการสื่อสารหรือแสดงธรรม อันเป็นคุณสมบัติโดดเด่นที่สุดที่คอเต็บต้องมีเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการปฏิบัติภารกิจหลักคือ การแสดงคุตบะฮ์วันศุกร์ของคอเต็บให้ประสบความสำเร็จ

1.3 ผู้ทรงความรู้

นอกเหนือจากอิหม่าม คอเต็บ แล้ว กรรมการอิสลามประจำมัสยิด ซึ่งมีอยู่ 6-12 คน ต่อมัสยิด ตลอดจนนักวิชาการศาสนา ครูสอนศาสนา รวมทั้งผู้อื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายจากอิหม่าม คอเต็บ หรือกรรมการอิสลามประจำมัสยิดให้แสดงคุตบะฮ์วันศุกร์ ก็จัดว่าเป็นผู้ส่งสารที่มีความสำคัญกลุ่มหนึ่ง

จากการศึกษาวิจัยของเสาวนีย์ จิตต์หมวด (2527) และแวอุซิง มะแดเฮาะ, ดลมนรรัตน์ บากา และสุวิชา ยี่สุนทร (2539) มีข้อค้นพบเหมือนกันเกี่ยวกับบุคคลที่ทำหน้าที่

แสดงคุณบะฮ์วันศุกร์ โดยพบว่ามีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันหลายคนสูงสุด รองลงมาเป็น คอเต็บ และอิหม่าม ตามลำดับ

ในกลุ่มคนที่หมุนเวียนกันแสดงคุณบะฮ์วันศุกร์ จะประกอบด้วยอิหม่าม คอเต็บ และบุคคลตามข้อ 1.3 โดยในแต่ละศุกร์จะมีผู้แสดงคุณบะฮ์เพียงหนึ่งคนเท่านั้น ศุกร์ต่อ ๆ ไปก็ อาจจะผลัดเปลี่ยนเป็นบุคคลอื่น ๆ ในกลุ่ม แล้วแต่จะตกลงกัน

คุณสมบัติที่โดดเด่นของผู้ที่ได้รับมอบหมายให้แสดงคุณบะฮ์วันศุกร์ ก็คือ การมีความรู้ในบทบัญญัติทางศาสนาอิสลาม และมีทักษะในการพูดแสดงธรรม ซึ่งก็จัดว่าเป็น คุณสมบัติที่มีความสำคัญต่อประสิทธิผลในการแสดงคุณบะฮ์วันศุกร์

โดยสรุป ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ส่งสารคุณบะฮ์วันศุกร์ ใน 3 กลุ่มที่กล่าว มานี้ ไม่ว่าจะปัจจัยทางด้านสถานภาพทางสังคม วัฒนธรรม บทบาทหน้าที่ และคุณสมบัติ ล้วนเป็นปัจจัยที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลทางการสื่อสาร

2. สาร (Message)

การแสดงคุณบะฮ์วันศุกร์ คือส่วนหนึ่งของการปฏิบัติศาสนกิจในวันศุกร์ ดังนั้น การนำเสนอสารในส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระ จึงต้องเป็นไปตามบทบัญญัติทางศาสนา เพื่อให้การประกอบพิธีเป็นไปอย่างถูกต้องสมบูรณ์

มีข้อกำหนดในทางศาสนาอยู่ว่า ในการประกอบพิธีจะต้องมีการนำเสนอเนื้อหาคุณบะฮ์ 2 ครั้งหรือ 2 รอบ ต่อเนื่องกัน สามารถจำแนกเนื้อหาทั้งสองคุณบะฮ์ได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. เนื้อหาที่ต้องกล่าวเป็นภาษาอาหรับ เป็นข้อบังคับทางศาสนา (รูกน) ว่าจะต้องมี คำกล่าวต่อไปนี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญจะขาดไม่ได้ (สำนักจุฬาราชมนตรี, 2537 : 154 ; อับดุลการิม วันแอะละอะ , ม.ป.ป. , 125 ; อับดุลละอะ หนุมสุซ , สัมภาษณ์ , 18 มกราคม 2542) ดังนี้

- 1) การกล่าวสรรเสริญอัลเลาะห์ (ซุบฮาซ)
- 2) การกล่าวปฏิญาณตนว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดที่ควรแก่การเคารพนอกจากอัลเลาะห์ (ซุบฮาซ) และมุฮัมมัด (ศ็อลย) เป็นบ่าวและศาสนดา
- 3) การกล่าวขอพร (ซอลาหวาด) ให้ท่านศาสนดามุฮัมมัด (ศ็อลย)
- 4) การกล่าวให้ยาเกรง (ตักวา) ต่ออัลเลาะห์ (ซุบฮาซ)
- 5) การอ่านโองการบางโองการจากคัมภีร์อัลกุรอาน
- 6) การขอพร (ดูอาฮ์) ให้พี่น้องมุสลิม

เนื้อหาที่เป็นองค์ประกอบสำคัญข้างต้น ผู้แสดงคุดบะฮ์จะต้องกล่าวเป็นภาษาอาหรับเท่านั้น โดยเนื้อหาข้อ1-4 กล่าวใน 2 คุดบะฮ์ ส่วนข้อ5 กล่าวในคุดบะฮ์ใดคุดบะฮ์หนึ่งก็ได้ และข้อ6 กล่าวในคุดบะฮ์ที่ 2

ผู้แสดงคุดบะฮ์ในไทยส่วนใหญ่จะกล่าวเนื้อหาภาคบังคับภาษาอาหรับ ในตอนเริ่มต้นของการเสนอคุดบะฮ์รอบแรก จากนั้นจึงกล่าวคั่นด้วยเนื้อหาที่เป็นภาษาท้องถิ่น ซึ่งจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไป แล้วปิดท้ายคุดบะฮ์ครั้งที่ 1 นี้ ด้วยภาษาอาหรับที่มีเนื้อหาคล้ายๆ ขอพร ในส่วนคุดบะฮ์ที่ 2 จะต้องกล่าวเนื้อหาที่มีองค์ประกอบข้างต้นนี้ เป็นภาษาอาหรับอีกครั้ง ปิดท้ายด้วยกล่าวขอพรให้พี่น้องมุสลิม ผู้แสดงคุดบะฮ์ส่วนใหญ่ในไทยนิยมนำเสนอคุดบะฮ์ที่ 2 เป็นภาษาอาหรับล้วน ไม่มีเนื้อหาในภาษาถิ่นคั่น เช่น คุดบะฮ์แรกอีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม หากมีการกล่าวคั่นด้วยเนื้อหาที่เป็นภาษาถิ่นในคุดบะฮ์ที่ 2 ก็มักจะเป็นการสรุปสาระสำคัญของการอบรมสั่งสอนจากคุดบะฮ์แรกหรืออาจขยายความเพิ่มเสริมประเด็นใหม่ รวมทั้งฝากข้อคิดเห็นกินใจเป็นการปิดท้ายที่ย่อมกระทำได้ จบด้วยการขอพรเป็นภาษาอาหรับให้พี่น้องมุสลิม

บทภาษาอาหรับที่ปรากฏในทั้ง 2 คุดบะฮ์นี้ มีความยาวสั้น ๆ ใช้เวลาประมาณ 3 - 5 นาที ก็กล่าวจบ ผู้แสดงคุดบะฮ์ที่เชี่ยวชาญจะท่องจำเนื้อหาภาคบังคับนี้ หากไม่มั่นใจ หรือเกรงมีข้อผิดพลาดก็จะใช้วิธีการอ่านตามหนังสือหรือกระดาษที่จดเตรียมมา

นักวิชาการศาสนามีความเห็น ว่า หากแสดงคุดบะฮ์ด้วยภาษาอาหรับล้วน ๆ ในทั้ง 2 คุดบะฮ์ โดยมีเนื้อหาหรือบทกล่าวครบองค์ประกอบ (ครบรุกน) ข้างต้น ก็ถือว่าคุดบะฮ์นั้นใช้ได้แล้วในแง่หลักการทางศาสนา แต่จะไม่เกิดประโยชน์ต่อผู้รับฟังชาวไทย ซึ่งไม่เข้าใจในความหมายภาษาอาหรับ (รอฮีม นียมเดชา , สัมภาษณ์ , 10 มีนาคม 2542 ; อิสมาแอ อาลี , สัมภาษณ์ , 15 มีนาคม 2542)

ดังนั้นเนื้อหาคุดบะฮ์วันศุกร์ในลักษณะที่ 2 ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้ จึงมีความสำคัญทางการสื่อสาร เพราะผู้ฟังจะได้เข้าใจในความหมายของเนื้อความที่กล่าวอย่างแท้จริง

2. เนื้อหาที่กล่าวเป็นภาษาท้องถิ่นที่ผู้ฟังเข้าใจ เพื่อตักเตือนหรืออบรมสั่งสอนให้ผู้ฟังได้ยำเกรงหรือ “ตักวา” ต่ออัลเลาะห์ (ซุบฮาย) ซึ่งภาษาอาหรับเรียกว่า “วาซียัตตุลตักวา” อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของคุดบะฮ์ ตามความเห็นของนักวิชาการศาสนาส่วนใหญ่ เนื้อหาส่วนนี้มีความสำคัญมาก ที่จะทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจตลอดจนเกิดการประพฤติปฏิบัติตามบทบัญญัติทางศาสนาที่ได้รับฟัง (วินัย สะมะฮูน , สัมภาษณ์ , 29 ธันวาคม 2541 ; สำนักจุฬาราชมนตรี , 2537 : 146 – 147 ; อับดุลการ์ิม วันแอะเลาะ , ม.ป. ป. : 125 ; อับดุลเลาะ หนุ่มสุข , สัมภาษณ์ , 18 มกราคม 2542)

คำว่าตักวาต่ออัลเลาะห์ (ซุบฮาย) หรือยำเกรงต่ออัลเลาะห์ (ซุบฮาย) นั้น สำนักจุฬาราชมนตรี ได้ให้ความหมาย ตามการอธิบายของบรรดานักวิชาการสรุปได้ว่าเป็น

“การสนองตอบคำสั่งใช้และห้ามไกลคำสั่งห้าม” ตามบัญชาของอัลเลาะห์ (ซุบฮาย) เมื่อนำคำสั่งของศาสนาในรูปแบบใดจะใช้หรือห้ามก็ตาม มาสั่งให้คนปฏิบัติก็ต้องถือว่านั่น คือ คุดบะฮ์ที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริง อาทิ หยิบประเด็นปัญหาเสพติดขึ้นพูด แล้วก็ยกบทบัญญัติทางศาสนาที่ห้ามยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดโดยเด็ดขาด มาอธิบายขยายความ เช่นนี้ก็ถือว่าเข้าข่ายการอบรมสั่งสอนให้เกิดความยำเกรงแล้ว เป็นต้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ เนื้อหาในส่วนนี้จึงสามารถนำเสนอได้กว้างขวางหลากหลาย เพราะคำสั่งใช้และห้ามของอัลลอฮ์. (ซุบฮาย) นั้น มีบัญญัติไว้อย่างครอบคลุมในทุก ๆ มิติการดำเนินชีวิตของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการส่วนมากเห็นว่า เนื้อหาหลัก ๆ หรือที่ต้องเน้นเป็นพิเศษ ยังคงต้องเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับหลักศรัทธา (อิหม่าน) ต่ออัลเลาะห์ (ซุบฮาย) เพื่อสร้างและเพิ่มพูนศรัทธาต่อพระเจ้าให้กับผู้ฟัง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากในทางศาสนา (ซาฟีอี นภากร, สัมภาษณ์ , 25 ธันวาคม 2541 ; วิทยา วิเศษรัตน์ , สัมภาษณ์ , 22 ธันวาคม 2541 ; สำนักจุฬาราชมนตรี, ม.ป.ป. : 9)

การแสดงคุดบะฮ์วันศุกร์ ตามมัสยิดโดยทั่วไปในไทยก็นิยมนำเสนอว่าด้วยการศรัทธาเป็นหลักเช่นกัน ร่วมกับเนื้อหาที่ว่าด้วยหลักการศาสนาโดยตรงอื่น ๆ อย่างไรก็ตามมัสยิดหลายแห่งเน้นนำเสนอเนื้อหาดังกล่าวนี้ โดยมีได้ให้ความสำคัญกับการนำเสนอเนื้อหาในแง่มุมอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้เท่าที่ควร ซึ่งแท้ที่จริงแล้วเรื่องดังกล่าวก็มีอยู่ในบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามที่ต้องนำเสนอผ่านคุดบะฮ์เช่นกัน

สำหรับภาษาถิ่นที่ผู้แสดงคุดบะฮ์วันศุกร์ในไทยใช้ก็คือ ภาษาไทย ทั้งภาษาไทยกลางและภาษาไทยประจำท้องถิ่น อาทิ ทางภาคใต้ตอนบน ใช้ภาษาไทยใต้ เป็นต้น สำหรับคุดบะฮ์วันศุกร์ใน 3 จังหวัดภาคใต้ตอนล่าง คือ ปัตตานี , ยะลา , นราธิวาส แสดงเป็นภาษามลายู ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันของคนถิ่นนี้

โดยรวมเนื้อหาในส่วนนี้ต้องพูดให้เป็นไปตามเป้าหมายของคุดบะฮ์ มีเนื้อหาสาระดีและเกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังนอกเหนือจากนี้ อับดุลเลาะ หนุ่มสุข (สัมภาษณ์ , 18 มกราคม 2542) มีความเห็นด้วยว่าควรมีอรรถรส มีสำนวนโวหารที่เร้าใจ จับใจผู้ฟัง เนื่องจากคุดบะฮ์มีลักษณะไม่ต่างจากสุนทรพจน์

เกี่ยวกับลักษณะและประเภทของเนื้อหาคุดบะฮ์ที่เป็นภาษาถิ่นนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวโดยรายละเอียดในบทต่อไป ซึ่งเป็นกรณีศึกษาเนื้อหาบทบาทคุดบะฮ์วันศุกร์ของมัสยิดอันวาริส ชุนนะห์

นอกเหนือจากลักษณะของเนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีหลักคำสอนในทางศาสนาเกี่ยวกับความยาวของคุดบะฮ์ที่ควรนำเสนอด้วย โดยมีแบบฉบับของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) และ

คำสั่งของท่านให้แสดงคุณบะฮ์สันกระซิบ แต่มีความหมายลึกซึ้ง ดังหะดีษที่ว่า (อรุณ บุญชม, ม.ป.ป. : 176 – 177, เล่ม 1)

เล่าจากยาบิร บุตรซามูเราะห์ ได้กล่าวว่า : ข้าพเจ้าจะหมัดพร้อมกับท่านนบีมุฮัมมัด (คือลข) ละหมัดของท่านปานกลาง และคุณบะฮ์ของท่านก็ปานกลาง (รายงานโดยหาคันนอก จากบุคอรี)

อบูวาอิลได้กล่าวว่า : อัมมาร ได้แสดงคุณบะฮ์แก่พวกเรา เขาแสดงสั้น ๆ แต่มีความหมายลึกซึ้ง เมื่อเขาลงจากมิมบร์ พวกเราได้กล่าวว่า : โอ้ อะบา- อัล ยักดอน (เป็นชื่อเล่นของ อัมมาร) ความจริง ท่านได้แสดงคุณบะฮ์อย่างลึกซึ้งและสั้น ถ้าหากท่านแสดงยาวกว่านี้ก็เป็น การดี (หวังว่าท่านจะแสดงยาวกว่านี้) เขากล่าวว่า : แท้จริงข้าพเจ้าได้ยินท่านนบีมุฮัมมัด (คือลข) กล่าวว่า : แท้จริง การละหมัดยาวของคน ๆ หนึ่ง และแสดงคุณบะฮ์สั้น ๆ เกิดขึ้น จากความเข้าใจในศาสนาของเขา ดังนั้นท่านทั้งหลาย จงละหมัดยาว ๆ และจงแสดงคุณบะฮ์ สั้น ๆ และแท้จริงการบรรยายอย่างน้ำท่วมทุ่งนั้นเป็นเวทมนต์ (รายงานโดยมุสลิมและอะฮ์มัด)

เกี่ยวกับความยาวหรือระยะเวลาที่เหมาะสมในการแสดงคุณบะฮ์นั้น ประสาน ศรีเจริญ (2539 : 58 – 59) ได้กล่าวว่าคุณบะฮ์ ครั้งที่ 1 ไม่ควรเกิน 12 นาที และคุณบะฮ์ที่สองไม่เกิน 3 นาที รวมแล้ว ไม่น่าเกิน 15 นาที เพราะเท่าที่พิจารณาคุณบะฮ์วันศุกร์ ส่วนใหญ่ของท่าน มุฮัมมัด (คือลข) และบรรดาสาวก ก็จะใช้เวลาประมาณดังที่กล่าวนี้ หรืออย่างมากไม่เกิน 20 นาทีสำหรับการแสดงคุณบะฮ์ที่ใช้เวลานานเกินไปหรือยาวเยิ่นเย้อ จะทำให้ผู้ฟังเบื่อหน่ายได้

เกี่ยวกับกลวิธีในการนำเสนอคุณบะฮ์ ก็มีการกล่าวถึงในหลักคำสอนทางศาสนาเช่นกัน ดังปรากฏในหะดีษที่รายงานโดยมุสลิม และนาซาอี สรุปแล้วให้พูดเสียงดัง น้ำเสียงชิงชัง จริงจัง ให้ใส่อารมณ์ หรือความรู้สึกร่วมในเรื่องที่พูด และแสดงสีหน้า สายตา ท่าทาง ประกอบ การพูดได้ เพื่อให้เนื้อหาจับใจผู้ฟัง และผู้ฟังเกิดอารมณ์คล้อยตาม รายละเอียดในเรื่องนี้จะกล่าว ไว้ในหัวข้อเกี่ยวกับสื่อ(Channel)

จะเห็นว่าหลักคำสอนในศาสนาอิสลามเกี่ยวกับเนื้อหาคุณบะฮ์ มีกล่าวอย่างชัดเจน ทั้ง ในเรื่องของเนื้อหาสาระ หรือสาระ ประเด็นต่างๆที่ถ่ายทอดโดยภาษา หรือวจนะสาร(Verbal Message) และทั้งที่เป็นอวจนะสาร(Nonverbal) ที่มาแนบเนื่องกับภาษาที่พูด อาทิ ความดัง ของเสียง, อากัปกริยาขณะพูด เป็นต้น

3. ช่องทางการสื่อสาร (Channel) หรือสื่อ (Medium)

ช่องทางหรือสื่อ คือ ตัวกลางที่นำสารหรือถ่ายทอดสารให้ปรากฏแก่ผู้รับสาร ทั้งนี้ใน คุณบะฮ์วันศุกร์ มีบุคคลเป็นสื่อกลางหลักในการถ่ายทอดสาร นอกจากนี้เสียงพูดหรือคลื่นเสียง ของผู้แสดงคุณบะฮ์ก็เป็นสื่อหรือช่องทางหนึ่งที่สำคัญซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปด้วย

เกี่ยวกับตัวบุคคลที่เป็นผู้ส่งสาร ได้กล่าวรายละเอียดไปแล้วในเรื่องผู้ส่งสาร (Sender) ซึ่งหลักคำสอนในศาสนาอิสลามได้กำหนดตัวบุคคลผู้ส่งสารไว้อย่างชัดเจนว่าต้องเป็นผู้นำศาสนา หรือไม่ก็เป็นผู้ทรงความรู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่จากผู้นำศาสนา ความโดดเด่นที่จะส่งผลโดยตรงต่อความสำเร็จทางการสื่อสารในศตวรรษวิเศษก็คือ ความน่าเชื่อถือของช่องทาง (Channel Credibility) ที่มีอยู่สูงมากในสายตาและความรู้สึกของผู้รับสาร ความน่าเชื่อถือดังกล่าวเกิดจากสถานภาพ บทบาทหน้าที่และคุณสมบัติที่บุคคลหรือผู้ส่งสารนั้นมีอยู่ รายละเอียดในเรื่องนี้ได้กล่าวมาแล้ว

สำหรับช่องทางในการรับสารของผู้รับสาร (Receiver) ก็คือการได้รับฟัง (Hearing) และการได้รับชมหรือมองเห็น (Seeing) การแสดงคุณสมบัติของผู้ส่งสาร ซึ่งเป็นการสื่อสารในลักษณะซึ่งหน้าที่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ใช้ช่องทางคือประสาทรับรู้ต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการมองเห็นและการได้ยินทำความเข้าใจสาร การสื่อสารที่เห็นหน้ากันระหว่างผู้พูดและผู้ฟังในการแสดงคุณสมบัติวิเศษมีข้อกำหนดว่าผู้พูดจะต้องยื่นหน้าเข้าหาผู้ฟัง ขณะพูดหรือขณะแสดงคุณสมบัติ เช่นเดียวกับผู้ฟังที่จะต้องนั่งหันหน้าไปยังผู้พูด ขณะรับฟัง ลักษณะเช่นนี้ชี้ให้เห็นถึงการสื่อสารแบบซึ่งหน้าหรือเห็นหน้าคำตากัน (Face-to-face Communication) อย่างชัดเจน ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารที่จะช่วยเพิ่มพูนประสิทธิผลทางการสื่อสารให้ได้

อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่ผู้รับฟังคุณสมบัติวิเศษมีเป็นจำนวนมาก มัสยิดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนมุสลิมหลายแห่ง มีผู้รับฟังคุณสมบัติหลายร้อยคนจนนั่งล้นมัสยิด โอกาสที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารจะเห็นหน้ากันย่อมไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะในกลุ่มผู้นั่งฟังแถวหลังๆ และหากผู้รับฟังคุณสมบัติวิเศษเป็นหญิง ย่อมหมดโอกาสที่จะได้เห็นหน้าผู้แสดงคุณสมบัติ เนื่องจากมีข้อกำหนดทางศาสนาให้แยกพื้นที่ในการประกอบศาสนกิจระหว่างหญิงและชายให้ชัดเจน ห้ามปะปนกันเด็ดขาด โดยพื้นที่ของหญิงจะอยู่ด้านหลังชาย และมักมีม่านกันแบ่งพื้นที่ระหว่างชายหญิงอีกชั้น มัสยิดบางแห่งแก้ปัญหาทางการสื่อสารดังกล่าวนี้โดยการใช้สื่อเสริม คือ โทรทัศน์วงจรปิด เพื่อให้ผู้รับฟังคุณสมบัติวิเศษได้รับฟังเสียงและเห็นภาพของผู้แสดงคุณสมบัติอย่างทั่วถึงเสมือนเผชิญหน้าโดยตรง

ในการสื่อสารซึ่งมีบุคคลเป็นสื่อ และเป็นการสื่อสารแบบซึ่งหน้า จะมีข้อดีอีกประการก็คือ ผู้ส่งสารสามารถรับทราบปฏิกิริยาตอบสนอง (Feedback) ของผู้รับสาร โดยทันทีทันใดเลย (Immediate Feedback) อันจะทำให้ผู้ส่งสารได้รับทราบว่าคุณสมบัติที่ตนพูดนั้น ผู้ฟังสนใจรับฟังและเข้าใจเพียงใด และจะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงสารของผู้ส่งสารในเวลาต่อมา เพื่อให้การสื่อสารบรรลุผลมากที่สุด

สำหรับปฏิกิริยาตอบสนองของผู้รับสารในศตวรรษวิเศษ นั้นเป็นไปอย่างจำกัดเกือบทั้งหมดเป็นปฏิกิริยาตอบสนองเชิงอวัจน (Nonverbal Feedback) หรือที่ไม่เป็นคำพูด แต่เป็นอากัปกริยาต่าง ๆ ที่แสดงออกมาขณะรับฟังคุณสมบัติ ซึ่งผู้ส่งสารจะต้องรู้จักสังเกต อาทิ การจ้องหน้ามองผู้พูดขณะรับฟัง พยักหน้าตามคำพูดบางตอนของผู้พูด บ่งบอกว่าผู้ฟัง

สนใจรับฟังคุดบะฮ์และเห็นด้วยกับคำพูดของผู้พูด หรือบางคนมีน้ำตาคลอเข้าขณะรับฟัง แสดงว่าเนื้อหาคุดบะฮ์ประทับใจกระทบความรูสึกของผู้ฟังจนต้องหลั่งน้ำตาออกมา หรือผู้ฟังบางคนนั่งหาว หรือหลับ หรืออยู่ข้างนอกมัสยิด จนเมื่อคุดบะฮ์เสร็จจึงเดินเข้ามาร่วมละหมาด หรือมาสายบ่อยๆ

ย่อมเป็นปฏิกริยาตอบสนองที่ชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังไม่สนใจรับฟังคุดบะฮ์วันศุกร์ ปฏิกริยาตอบสนองเชิงอวัจนะของผู้รับสารดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่แสดงออกมาในที่นี้ (Immediate Feedback) ระหว่างฟังคุดบะฮ์ซึ่งผู้แสดงคุดบะฮ์สามารถสังเกตเห็นได้

สำหรับปฏิกริยาตอบสนองเชิงวัจนะ (Verbal Feedback) ที่เป็นคำพูดของผู้รับสาร อาทิ การโต้ตอบซักถาม การแสดงความเห็น เป็นต้น กับผู้ส่งสารนั้นมีข้อกำหนดหลักการศาสนาว่าไม่ให้กระทำทันทีขณะกำลังฟังคุดบะฮ์ ผู้ส่งสารมักจะกระทำกับผู้ส่งสารภายหลังคุดบะฮ์และละหมาดเสร็จสิ้นไปแล้ว (Delayed Feedback)

อย่างไรก็ตามมีกรณียกเว้น หากผู้ส่งสารเกิดพูดเนื้อหาเกี่ยวกับหลักการทางศาสนาที่สำคัญๆ อาทิ การอ้างอิงถึงหะดีษและอัลกุรอานบางตอนผิดพลาดไปหรือติดขัดระหว่างคุดบะฮ์ นักวิชาการศาสนาเห็นว่ากรณีนี้ผู้ฟังที่มีความรู้สามารถท้วงติง แก้ไข และชี้แนะขณะนั้น (Immediate Feedback) ได้เลย แต่เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นน้อยครั้งมาก เนื่องจากผู้แสดงคุดบะฮ์ส่วนใหญ่ล้วนเป็นผู้นำศาสนาที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านศาสนา (มุฮัมมัด อีสมาแอล, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2542)

นอกจากนี้ในทางปฏิบัติมักพบว่าหากเกิดปัญหาดังกล่าวขึ้นกับผู้ส่งสาร ผู้ฟังมักจะนิยมสื่อสารกลับในลักษณะท้วงติง ชี้แนะกับผู้ส่งสารภายหลังคุดบะฮ์เสร็จสิ้นแล้ว สำหรับการพูดคุยกันระหว่างผู้ฟังกันเองขณะรับฟังคุดบะฮ์นั้น มีบทบัญญัติทางศาสนาห้ามไว้ชัดเจน

โดยรวมจึงเห็นได้ว่า โอกาสที่ผู้ฟังคุดบะฮ์จะมีปฏิกริยาตอบสนองเชิงวัจนะ (Verbal Feedback) ทันทีทันใดในขณะรับฟัง เป็นไปได้ยากมาก ส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายหลัง (Delayed Feedback) คุดบะฮ์และละหมาดวันศุกร์เสร็จสิ้นไปแล้ว การมีปฏิกริยาตอบสนองของผู้ฟังซึ่งหน้าผู้พูดขณะแสดงคุดบะฮ์ส่วนใหญ่จึงอยู่ในรูปของอวัจนะภาษา (Nonverbal Feedback)

และหากพิจารณาถึงข้อกำหนดทางศาสนาในการรับฟังคุดบะฮ์ อาทิ การนั่งฟังอย่างสงบสำรวม ไม่พูดคุยหรือทำกิจกรรมอื่น ๆ ขณะรับฟัง เป็นต้น ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดในหัวข้อผู้รับสารต่อไป จะเห็นได้ว่ากฎเกณฑ์ดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการควบคุมการแสดงปฏิกริยาตอบสนองของผู้รับสารให้แสดงออกได้เฉพาะปฏิกริยาที่บ่งบอกถึงความตั้งใจรับฟังหรือการเป็นผู้ฟังที่ดีเท่านั้น ภายใต้เวลาการรับฟังที่จำกัด

จากกฎกติกาดังกล่าวของคุดบะฮ์ดังกล่าวนี้เองทำให้คุดบะฮ์วันศุกร์ ซึ่งเป็น การสื่อสารโดยบุคคลกับบุคคล หรือมีบุคคลเป็นสื่อกลาง และน่าจะมีลักษณะธรรมชาติทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two way Communication) ที่เปิดให้มีปฏิกริยาตอบสนองระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารอย่างเต็มที่ กลับเป็นการสื่อสารในแบบทางเดียว (One way

Communication) โดยสื่อบุคคลที่ส่งสารซึ่งมีสถานภาพเหนือกว่าในฐานะผู้นำศาสนาหรือ “อิหม่าม” ถ่ายทอดสารยังผู้รับสารที่เป็น “มะอ์มูม” หรือผู้ตามที่ถูกควบคุมปฏิบัติต่อบนอกรูปแบบอย่างเคร่งครัดระหว่างมีการแสดงคุตบะฮ์ให้เป็น “ผู้รับฟัง” ที่ดีเท่านั้น

นอกเหนือจากเรื่องของสื่อบุคคลที่เป็นผู้ส่งสาร และคุณลักษณะทางธรรมชาติ ตลอดจนคุณลักษณะพิเศษในการสื่อสารผ่านสื่อบุคคลของคุตบะฮ์วันศุกร์แล้ว เสียงพูดของผู้ส่งสารก็เป็นสื่อหรือช่องทางสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะขอกกล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

มีหลักคำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) หรือหะดีษ (อรุณ บุญชม, ม.ป.ป. :177; เล่ม 1) ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเสียงของผู้แสดงคุตบะฮ์วันศุกร์ดังมีเนื้อความ “เล่าจาก ยาบิร ได้กล่าวว่า : ปรากฏว่าท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) เมื่อแสดงคุตบะฮ์ ดวงตาทั้งสองของท่าน จะแดงกล้า เสียงดังและมีอาการโกรธจัด จนกระทั่งท่านจะมีสภาพเหมือนกับคนที่มาแจ้งข่าวร้ายให้กองทหารทราบว่า ศัตรูของพวกเขาจะมาถึงในเวลาเช้าหรือในเวลาเย็น...” (รายงานโดยมุสลิม และนาซาอี)

จากหะดีษบทนี้ ชี้ให้เห็นว่าในการแสดงคุตบะฮ์นั้นผู้พูดจะต้องพูดเสียงดัง สามารถแสดงสีหน้า สายตา ท่าทาง (อวัจนภาษา) ประกอบการพูดได้โดยต้องขึงขังและให้ใส่ความรู้สึกหรือมีอารมณ์ร่วมในเรื่องที่พูด

ในวันศุกร์ มีผู้มาร่วมรับฟังคุตบะฮ์และละหมาดวันศุกร์เป็นจำนวนมากนับร้อยๆ คน อย่างน้อย 40 คน ตามความเห็นของนักปราชญ์ทางศาสนาสายอิหม่ามชาฟีอี ผู้แสดงคุตบะฮ์จึงต้องพูดด้วยเสียงอันดัง ให้ผู้คนได้ยินและรับฟังอย่างทั่วถึงกัน

นอกจากนี้ การที่ผู้พูดต้องยืนขณะแสดงคุตบะฮ์และยืนบนที่สูงคือ บนมิมบร์ ก็ จะช่วยให้เสียงคุตบะฮ์แพร่กระจายได้กว้างไกลยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติปัจจุบัน ตามมัสยิดต่าง ๆ ที่มีการแสดงคุตบะฮ์ จะมีเครื่องขยายเสียงและพูดผ่านไมโครโฟน ทำให้ไม่มีปัญหาในการรับฟังแต่อย่างไร หลายแห่งมีการติดตั้งลำโพงเพื่อกระจายเสียงคุตบะฮ์ให้คนในชุมชนที่ไม่มีโอกาสมามัสยิดได้รับฟังที่บ้าน

ส่วนน้ำเสียง สีหน้า สายตา ท่าทาง ตลอดจนอวัจนภาษาอื่น ๆ ของผู้พูดที่แสดงประกอบการพูดให้ดูเอาจริงเอาจังขึงขังนั้น ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้พูดกำลังแสดงคุตบะฮ์ในเรื่องที่สำคัญจริง ๆ ที่มีผลกระทบต่อตัวผู้ฟัง เป็นกลวิธีการพูดที่จะปลุกเร้าผู้ฟัง สำนักจุฬาราชมนตรี (2537 : 149) ได้อธิบายเสริมว่า การเสนอคุตบะฮ์ก็คือการเสนอสุนทรพจน์ หรือการแถลงการณ์จากผู้นำนั่นเอง หากจะใช้น้ำเสียงจวิเจีย ดัดอ่าง ซ้ำ จะไม่จูงใจให้นำฟัง จึงต้องใช้ น้ำเสียงที่แสดงความจริงจัง เมื่อถึงข้อความที่เน้น ก็ต้องเน้นให้อ่อนโยน ก็อ่อนโยน ตามแต่เนื้อหาสาระที่เสนอ จงสังเกตผู้นำประเทศกล่าวคำปราศรัย ถ้าผู้นำคนใดพูดเอื่อย ๆ ไม่เน้น ไม่ดัง ไม่ใส่ความรู้สึกลงไปตามเนื้อหา การพูดนั้นก็ไม่มีใครประทับใจ ไม่ติดอยู่ในใจของคนฟัง การพูดนั้นก็ไร้ประโยชน์

ส่วนการใส่ความรู้สึก หรือมีอารมณ์ร่วมในเรื่องที่พูดนั้น ก็จะพลอยทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกและอารมณ์ร่วมตามไปด้วย สำนักจุฬาราชมนตรี ได้กล่าวถึงแบบอย่างคุณบะฮ์ของท่านบีมุฮัมมัด (คือลย) โดยบอกว่า เมื่อท่านแสดงคุณบะฮ์ เนื้อหาจึงหะ ลีลา สำนวนโวหาร นำเสียงจะสมดุลย์กับเรื่องที่ท่านเสนอและสามารถสร้างภาพพจน์ได้อย่างชัดเจน จนผู้ฟังเชื่อและคล้อยตามได้โดยง่าย บางครั้งผู้ฟังน้ำตาไหล มีจิตใจที่หวาดหวั่น และท่านเองก็น้ำตาไหลด้วยความซาบซึ้งในเนื้อหาของคุณบะฮ์

อับดุลเลาะห์ หนุ่มสุข (สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2542) เห็นว่าคุณบะฮ์ก็ไม่ต่างจากสุนทรพจน์ที่จะต้องมื่อรรรตส มีสำนวนโวหารที่เร้าใจ

จากหะดีษ และการอธิบายขยายความเพิ่มเติม โดยสำนักจุฬาราชมนตรี และนักวิชาการศาสนา ซึ่งให้เห็นถึงความลึกซึ้งของหลักคำสอนทางศาสนาอิสลามที่กำหนดกฎของคุดบะฮ์ ครอบคลุมไปถึงเรื่องของปริภาษา (Paralanguage) หรือสิ่งที่เกิดขึ้นแนบเนื่องมากับภาษาพูดในขณะที่พูด ในที่นี้ได้แก่ความดังของเสียง การเว้นจังหวะพูดและเน้นเสียงหนักเบาตามอารมณ์ความรู้สึกที่เข้ากับเนื้อหา ซึ่งปริภาษาดังกล่าวนี มีความสำคัญที่จะช่วยสร้างความน่าสนใจให้กับคุดบะฮ์วันศุกร์

4. ผู้รับสาร (Receiver)

การแสดงคุดบะฮ์วันศุกร์เป็นพิธีกรรมหนึ่งของการละหมาดวันศุกร์ที่จัดให้มีขึ้นก่อนประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ ดังนั้นผู้ฟังคุดบะฮ์วันศุกร์จึงเป็นผู้ที่ต้องมาละหมาดวันศุกร์ ซึ่งมีบทบัญญัติในศาสนาอิสลามอย่างชัดเจน กำหนดให้บุคคลเหล่านี้ต้องมาละหมาดวันศุกร์และรับฟังคุดบะฮ์วันศุกร์ (อับดุลการิม วันแอะเลาะ, ม.ป.บ.:121 – 122) นั่นคือ ประกอบไปด้วยเงื่อนไขดังนี้

- 1) เป็นมุสลิม
- 2) เป็นเสรีชน
- 3) เพศชาย
- 4) บรรลุศาสนภาวะ คือ ชายเมื่อเข้าสู่ความเป็นหนุ่มหรือฝันเปียก
- 5) มีสติสัมปชัญญะ

6) มีร่างกายสมบูรณ์ตามศาสนบัญญัติ ดังมีหลักฐานจากหะดีษว่าการละหมาดวันศุกร์นั้น เป็นวาฮิบ (ความจำเป็น) เหนือมุสลิมทุกคน นอกจากผู้ที่มีคุณลักษณะสี่ประการต่อไปนี้ คือ ทาส ผู้หญิง เด็กและผู้ป่วย (รายงานโดยอับดุลวาจูด)

ด้วยเหตุนี้ชายมุสลิมทุกคนที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวจะต้องเดินทางมาประกอบพิธีกรรมนี้ที่มีสยิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เว้นแต่จะมีเหตุจำเป็นจริง ๆ อาทิ ป่วย หรืออยู่ในระหว่างการเดินทางไกล หรือเกิดปัญหาอุปสรรคบางประการเช่น ฝนตก หรือภัยพิบัติทางธรรมชาติกรณีหลังนี้ให้ละหมาดในบ้านหรือที่พัก

มีบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามที่กำหนดโทษอย่างรุนแรงไว้ด้วย สำหรับผู้ที่ไม่เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมนี้ โดยเฉพาะเมื่อละเว้นติดต่อกัน 3 สัปดาห์ โดยไม่มีเหตุจำเป็น ดังที่มีหะดีษหรือคำกล่าวของศาสดา ซึ่งรายงานโดยอบูดาอูดและอะฮ์มัดว่า “ผู้ใดละทิ้งการละหมาดวันศุกร์สามครั้ง โดยถือว่าไม่เป็นสิ่งสำคัญ อัลเลาะห์ได้ทรงตีตราที่หัวใจของเขาแล้ว” และที่รายงานโดยซาฟีอีว่า “ผู้ใดทิ้งวันศุกร์โดยไม่มีเจตนาจำเป็น (บังคับ) เขาจะถูกบันทึกว่าเป็นคนกลับกลอก (มุนาฟิก) โดยจะไม่ถูกลบและถูกเปลี่ยนแปลง”

การเป็น “มุนาฟิก” หรือคนกลับกลอกในทัศนะของศาสนาอิสลาม เป็นการกล่าวโทษไว้รุนแรง และมีบางหะดีษที่รายงานโดย ดิรมีย์ ระบุคำกล่าวโทษของท่านบีมุฮัมมัด (คือลย) ต่อผู้ฝ่าฝืนว่า “ชายคนนั้นเป็นชามรอก” และท่านโกรธมากถึงขนาดคิดที่จะเผาบ้านของชายที่ละทิ้งละหมาดวันศุกร์ (หะดีษรายงานโดยมุสลิมและอะฮ์มัด)

สำหรับสตรีมุสลิมนั้น ไม่มีข้อบังคับทางศาสนาให้ต้องไปฟังคุตบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ที่มีสยิดเช่นเดียวกับชาย แต่ศาสนาก็ไม่กีดกันหากหญิงประสงค์จะเดินทางมาประกอบพิธีกรรมนี้ที่มีสยิด ภายใต้เงื่อนไขบางประการ อาทิ แต่งกายปกปิดมิดชิดตามหลักศาสนา และสามีนุญาต จะเห็นได้ว่าหลายมัสยิดในกรุงเทพมหานคร มีผู้หญิงมาร่วมละหมาดวันศุกร์ด้วย เนื่องจากต้องการมารับฟังคุตบะฮ์ บ้างมากันเป็นครอบครัว โดยนำเด็กเล็กๆ มาด้วย อย่างไรก็ตามในชุมชนมุสลิมอื่น ๆ โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีประชากรมุสลิมอยู่กันอย่างหนาแน่น ไม่พบว่ามัสยิดมุสลิมนิยมเดินทางมาร่วมประกอบพิธีกรรมวันศุกร์

นอกเหนือจากเรื่องเพศของผู้รับฟังคุตบะฮ์วันศุกร์ที่ถูกบัญญัติไว้ในหลักการทางศาสนาแล้ว จำนวนหรือขนาดของผู้รับฟังก็ถูกกำหนดโดยบทบัญญัติเช่นกัน

การละหมาดวันศุกร์หรือที่ภาษาอาหรับเรียกว่า การละหมาดญุมอะฮ์นั้น มีข้อบังคับอยู่ว่าจะต้องละหมาดรวมกันหลาย ๆ คน มีหนึ่งคนเป็นผู้นำละหมาด เรียกว่า “อิหม่าม” และที่เหลือเป็นผู้ตามหรือ “มะอ์มูม”

กรณีละหมาดวันศุกร์นี้ มีข้อถกเถียงกันในกลุ่มนักวิชาการศาสนาอิสลามว่าต้องมีจำนวนเท่าไร การละหมาดนั้นถึงจะใช้ได้

อรุณ บุญชม (ม.ป.ป. : 173) ได้รวบรวมทัศนะที่หลากหลายของบรรดานักปราชญ์ทางศาสนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยบอกว่าทัศนะของซาฟีอีและอะฮ์มัดถือว่าละหมาดวันศุกร์ใช้ไม่ได้ นอกจาก ต้องมีผู้ละหมาดที่เป็นผู้ชาย 40 คน อีกหลายทัศนะบอกว่าน้อยกว่านี้ก็ได้ บางทัศนะว่า 2 คนก็ได้ บางทัศนะบอกว่า 50 คน 80 คนก็มี และบางทัศนะก็ว่าต้องมีคนเป็นจำนวนมาก ซึ่งถือว่าเป็นทัศนะที่มีน้ำหนักที่สุด

อัล-อิสลาร์ฮ์สมาคม (2534 : 219 อ้างถึงในเสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2535 : 242) ระบุว่าจำนวนผู้ละหมาดวันศุกร์ที่จะถือว่าใช้ได้นั้น ไม่มีการจำกัดจำนวนแน่นอน ไม่ต้องให้ครบ 40 คนก็ได้ ถ้ายิ่งมากก็ยิ่งดี ที่สุดแม้เพียง 2 คน ก็ละหมาดวันศุกร์ได้เช่นกัน

ในชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่ของประเทศไทย ยึดถือตามทัศนะ (มัซฮับ) ของชาฟีอี ดังนั้นผู้ที่มาละหมาดวันศุกร์ ต้องเป็นปวงสับบุรุษของมัซฮิบนั้น ๆ จำนวนไม่ต่ำกว่า 40 คน การละหมาดนั้นจึงจะถูกต้องใช้ได้ หรือ “เซาะห์” ตามหลักการทางศาสนา

แต่ไม่ว่าในทางหลักการจะต้องมีจำนวนอย่างต่ำตั้งแต่ 2 คน หรือ 40 คน ในทางปฏิบัติก็มักพบว่าการละหมาดวันศุกร์ในมัซฮิบของชุมชนมุสลิมโดยทั่วไปมีผู้คนมาร่วมพิธีกรรมนี้เป็นจำนวนมาก บางแห่งนับร้อยคน จึงจัดได้ว่าผู้ที่มาละหมาดวันศุกร์และเป็นผู้ที่ต้องรับฟังคุตบะฮ์วันศุกร์ด้วยมีลักษณะเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ หากใช้จำนวนของผู้ทำการสื่อสารเป็นเกณฑ์ก็สามารถจัดประเภทการสื่อสารของคุตบะฮ์วันศุกร์ได้ว่าเป็นการสื่อสารกลุ่มใหญ่ (Large Group Communication)

เกี่ยวกับขนาดหรือจำนวนของผู้รับสาร ซึ่งจะเป็นไปตามจำนวนของผู้มาละหมาดวันศุกร์ ทั้งนี้ในบทบัญญัติกำหนดไว้ว่าต้องมีจำนวนมากถึงขนาดมีการระบุจำนวนผู้เข้าร่วมพิธีในขั้นต่ำสุด โดยมีจำนวนแตกต่างกันไปตามความเห็นของนักวิชาการนั้น แสดงให้เห็นถึงเจตนาของศาสนาที่ต้องการให้การสื่อสารประเภทนี้ส่งอิทธิพลต่อคนเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ศาสนายังมุ่งหวังให้ชายผู้รับฟังคุตบะฮ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัวได้เป็นผู้นำหลักธรรมคำสอนที่รับฟังไปเผยแพร่ต่อให้หญิงและบุคคลอื่นในครอบครัวที่อยู่ภายใต้การดูแลของตนได้รับทราบอีกด้วย

ยังมีข้อกำหนดทางหลักการศาสนาอิสลามอื่น ๆ อีกที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับผู้ฟังคุตบะฮ์ คือ (มัซฮิบคมาลูลอิสลาม, 2536 ; สำนักจุฬาราชมนตรี, 2537 ; อ.พิทักษ์คุมพล, 2527; อรุณ บุญชม , ม.ป.ป. ; อับดุลการี วันแอะเลาะ, ม.ป.ป.)

1) ให้รีบเร่งไปประกอบพิธีกรรม

ดังมีบทบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอานว่า “บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย เมื่อได้มีเสียงเรียกร้อง (อาซาน) ให้ไปละหมาดในวันศุกร์แล้ว ก็จงรีบเร่งสู่การรำลึกถึงอัลเลาะห์เถิด” (บทที่ 62 โองการที่ 9 -10)

คำว่า “รำลึกถึงอัลเลาะห์” ในโองการนี้ นักวิชาการได้อธิบายว่า หมายถึง “คุตบะฮ์” เนื่องจากคุตบะฮ์มีเนื้อหานำไปสู่การรำลึกถึงอัลเลาะห์ (ซุบฮาย) เช่นเดียวกับการละหมาด ก็เป็นการรำลึกถึงอัลเลาะห์ ดังนั้นความตอนท้ายของโองการนี้จึงหมายถึงให้เร่งรีบไปฟังคุตบะฮ์

นอกจากนี้ยังปรากฏในอีกหลายหะดีษ อาทิ เล่าจากเขา (อบูฮุร็อยเราะห์) จากท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กล่าวว่า : เมื่อถึงวันศุกร์จะปรากฏที่ประตู แต่ละช่องของประตูมัซฮิบมีมลาอิกะฮ์(เทวดา)องค์หนึ่ง คอยจดบันทึกคนที่มาก่อนและคนที่รองลงมา เมื่ออิหม่ามได้มาถึงพวกเขาจะพับบัญชีเก็บ และจะมาร่วมฟังคุตบะฮ์ และอุปมาคนที่มาในตอนเช้าตรู่ นั้น อุปมาเหมือนกับผู้ที่ให้อูฐตัวหนึ่งเป็นทาน รองลงไปจากนั้นก็เหมือนกับผู้ที่ให้วัวหนึ่งตัวเป็นทาน รอง

ลงไป จากนั้นก็เหมือนกับผู้ที่ให้แกะหนึ่งตัวเป็นทาน รองลงไปก็เหมือนกับผู้ที่ให้ไก่หนึ่งตัวเป็นทาน รองลงไป ก็เหมือนกับผู้ที่ให้ไข่ 1 ฟองเป็นทาน (รายงานโดย บุคอรฺ มุสลิม)

อีกหะดีษหนึ่งมีใจความสรุปได้ว่ามนุษย์จะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอย่างใกล้ชิดในโลกหน้า หรือปรโลกตามความริบเร่งของเขาในการไปประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์

จากหะดีษที่ยกมานี้ ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพิธีคุตบะฮ์วันศุกร์ ผู้รับฟังที่อยากจะได้รับผลบุญมาก ย่อมจะต้องรีบรุดเดินทางมามัสยิด เพื่อให้ทันเข้าร่วมประกอบพิธีคุตบะฮ์ซึ่งมักถูกนำเสนอในระยะเวลาสั้นๆ ตั้งแต่ต้นจนจบ อันจะทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้รับฟังอย่างแท้จริง มีผู้ฟังเป็นจำนวนไม่น้อยที่เดินทางมาล่าช้า จนบางครั้งคุตบะฮ์จบไปแล้วก็มี หะดีษที่ยกมานี้ จึงกระตุ้นเตือนเน้นย้ำให้ผู้ฟังเห็นคุณค่าของการไปประกอบศาสนกิจที่สำคัญนี้ตั้งแต่เนิ่นๆ

2) ขณะฟังคุตบะฮ์วันศุกร์ ต้องตั้งใจฟังด้วยความสงบนิ่ง สำรวม ห้ามพูดคุย หรือทำกิจกรรมอื่น ๆ ขณะรับฟัง

มีบทบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอานว่า “เมื่ออัลกุรอานได้ถูกอ่าน ท่านทั้งหลายจงรับฟัง และท่านทั้งหลายจงสงบ” นักปราชญ์ส่วนใหญ่วิเคราะห์ว่า คัมภีร์อัลกุรอานในโอกาสนี้ถูกประทานมาในขณะที่แสดงคุตบะฮ์ คุตบะฮ์ที่แสดงนั้น ต้องมีอัลกุรอานอยู่ด้วย เป็นองค์ประกอบสำคัญ ดังนั้นจึงเป็นข้อบังคับสำหรับผู้ฟังที่จะต้องรับฟังคุตบะฮ์ด้วยความตั้งใจ

นอกจากนี้สองคุตบะฮ์ในวันศุกร์ที่แสดงก่อนละหมาด มีค่าเท่ากับสองรอกาอัต ของการละหมาดภาคบังคับช่วงบ่าย “ดูฮฺริ” การฟังคุตบะฮ์จึงเสมือนอยู่ในภาวะการละหมาด ซึ่งต้องสงบและมีสมาธิ

การที่ต้องตั้งใจฟัง ทำให้ผู้ฟังคุตบะฮ์วันศุกร์ต้องไม่พูดคุยระหว่างคุตบะฮ์ ดังมีบทบัญญัติห้ามไว้ในหะดีษ ซึ่งท่านสะอีดบินมันศูร รายงานจากอับนิอับบาส โดยยกคำพูดของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ว่า “ผู้ใดพูดขณะเมื่ออิหม่ามกำลังแสดงคุตบะฮ์ ผู้นั้นเปรียบเสมือนลาที่บรรทุกตำราต่าง ๆ ไว้เต็มหลัง”

แม้แต่การกล่าวพูดตักเตือนผู้อื่นให้หันมาตั้งใจฟังคุตบะฮ์ ก็จะทำมิได้ ดังมีหะดีษเล่าจากอับดูฮฺรอยเราะห์ จากท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) “เมื่อท่านได้กล่าวแก่เพื่อนของท่านในวันศุกร์ว่า จงตั้งใจฟังในขณะที่อิหม่ามกำลังแสดงคุตบะฮ์ ความจริงท่านได้ทำสิ่งที่ เป็นโมฆะ” (รายงานโดยหำคน)

รวมแม้กระทั่งการประกอบคุณความดีหรือศาสนกิจใด ๆ ก็ตามที่ศาสนาส่งเสริมให้กระทำในช่วงเวลาปกติที่เรียกว่าเป็นชุนนะห์ ก็ต้องงดกระทำ เมื่อเข้าสู่ช่วงเวลาที่ยิหม่ามแสดงคุตบะฮ์ ดังมีหะดีษ โดยท่านสะอีดบินมันศูร เสนอรายงานจากอับดูฮฺรอยเราะห์ว่า “ท่านอย่าได้กล่าวซุบฮานัลเลาะห์ (เป็นคำกล่าวสรรเสริญพระเจ้าที่ศาสนาส่งเสริมให้กระทำ) ขณะอิหม่ามกำลังแสดงคุตบะฮ์วันศุกร์”

อย่างไรก็ตามในเรื่องการพูดและการประกอบศาสนกิจที่เป็นชุนนะระหว่างมีการแสดงคุดบะฮ์นี้ก็ยังคงมีทัศนะที่ต่างกันของนักวิชาการศาสนาอยู่ โดยกลุ่มหนึ่งมีความเห็นว่าการพูดขณะคุดบะฮ์ ไม่หะรอม หรือต้องห้ามแต่ประการใด แต่การสงบนิ่งนั้นเป็นชุนนะห์ที่ศาสนาส่งเสริมให้กระทำ

กรณีการละหมาดสุนัตที่สำคัญ คือการละหมาดให้เกียรติกับมัสยิด ที่เรียกว่า “ตะฮียะตุลมัยยิด” สำหรับผู้ที่เพิ่งเดินทางมาถึงมัสยิดขณะที่อิหม่ามกำลังแสดงคุดบะฮ์อยู่นั้น นักวิชาการศาสนาในกลุ่มหนึ่งเห็นว่า ไม่ต้องกระทำแล้ว อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าให้ละหมาด แต่ต้องกระทำโดยเร็ว

สำหรับการกระทำกิจกรรมอื่นๆ ระหว่างคุดบะฮ์รวมไปถึงการแสดงอากัปกิริยาอื่นๆ ที่ส่อให้เห็นถึงการไม่ตั้งใจฟังคุดบะฮ์นั้น แนนอนก็มีบทบัญญัติห้ามไว้ในหะดีษเช่นกัน

กล่าวโดยรวมข้อห้ามต่าง ๆ ที่ศาสนาบัญญัติขึ้นก็เพื่อต้องการให้เกิดบรรยากาศของการรับฟังคุดบะฮ์วันศุกร์ที่มีประสิทธิภาพ ให้ผู้ฟังมีสมาธิ มีความตั้งใจ และจิตใจจดจ่อต่อการรับฟัง นอกจากนี้ยังพบว่าหลักคำสอนในศาสนาอิสลาม ยังจูงใจผู้ฟังด้วยการบอกถึงผลบุญต่างๆ ที่ผู้ฟังจะได้รับตอบแทน หากเป็นนักฟังคุดบะฮ์วันศุกร์ที่ดีคือได้รับการไถ่ถอนบาปจากพระเจ้า (หะดีษรายงานโดยอบูดาวูด และอิบนุคุไซมะห์) และถูกเพิ่มพูนในคุณความดี (หะดีษเล่าจากเอาส์ บุตรเอาส์ อัชชากอฟี รายงานโดยเจ้าของสุนัน)

3) การรับฟังคุดบะฮ์วันศุกร์ผู้ฟังจะต้องนั่ง และหันหน้าไปทางที่แสดงคุดบะฮ์วันศุกร์ ไม่เดินข้ามไหล่ผู้อื่นขณะหาที่นั่ง เพราะไม่สุภาพและสร้างความรำคาญให้ผู้อื่น

มีหะดีษยืนยันในเรื่องนี้คือ เล่าจาก अबดุลลาห์ ได้กล่าวว่าปรากฏว่าท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) เมื่อได้ขึ้นนั่งบนมิมบ์ร พวกเราได้หันหน้าไปหาท่าน (รายงานโดยตริมีซี และอิบนุมาเยห์)

และตามรายงานว่า ผู้ใดยกเท้าข้ามคอผู้อื่น(เดินข้ามไหล่)ผู้นั้นอยู่ก่อนเพื่อเดินทางที่นั่งข้างหน้าในวันศุกร์ เท่ากับเขาได้เอาสะพานไปสู่ขุมนรกญะฮันนัม

นอกจากนี้ยังมีคำสอนทางศาสนาที่กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะของการนั่งและทำนั่งขณะฟังคุดบะฮ์ด้วยดังนี้

1) ไม่ควรนั่งกอดเข่า โดยมีหะดีษที่ท่านอบูดาวูดและตริมีซีเสนอรายงานจากท่านมุอาซบิโนะนัสนว่า “ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ห้ามนั่งกอดเข่าในวันศุกร์ ขณะที่อิหม่ามแสดงคุดบะฮ์”

ท่านตริมีซี กล่าวว่า นักวิชาการกลุ่มหนึ่งรังเกียจการนั่งกอดเข่าขณะฟังคุดบะฮ์ แต่อีกกลุ่มหนึ่งผ่อนผันให้กระทำได้ ส่วนนักวิชาการศาสนาอีกท่านหนึ่งคือ อัลคอตตอบมีซีว่า การนั่งกอดเข่าเป็นมักรุฮ์ หรือสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ เนื่องจากท่านั่งดังกล่าวทำให้วังงนอน ซึ่งจะทำให้น้ำละหมาดเสียได้ และทำให้ไม่อาจฟังคุดบะฮ์ได้

2) ไม่ควรนั่งล้อมวงรับฟัง เพราะกินเนื้อที่ ทำให้คับแคบ ดังหะดีษที่ว่า

ท่านอบูดาอูด รายงานจากสายสืบของอุมัร บินซุอัยบ์ จากบิดาของเขาจากปู่ของเขาว่า ท่านนบี มุฮัมมัด (ศ็อลย) ทรงห้ามท่านนั่งล้อมวงละหมาดในวันศุกร์ ท่านอัลบัยฮะก็กกล่าวว่าคุณไม่ควรนั่ง (มักรูฮ์) ล้อมวงในมัสยิด ถ้าการละหมาดรวมกันวันนั้นมีจำนวนคนมาก และมัสยิดเล็ก และกรณีดังกล่าวนี้เป็นการกีดกันผู้ละหมาด จากการทำการละหมาดด้วย

3) ไม่นั่งแทรกกระหว่างคนสองคน ดังหะดีษที่เล่าจากซัลมาน อัลฟารีซี จากท่านนบี มุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กล่าวว่า "... โดยเขาไม่ได้นั่งแทรกกระหว่างคนสองคน หลังจากนั้นเขาได้ละหมาดที่เป็นข้อกำหนดเหนือเขา จากนั้นเขาตั้งใจฟังเมื่ออิหม่ามพูด นอกจากเขาจะได้รับการอภัย สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเขากับอีกวันศุกร์หนึ่ง" (รายงานโดยบุคอรี มุสลิม และอบูดาอูด)

การนั่งแทรกอาจสร้างความรำคาญแก่คนที่นั่งก่อนแล้ว โดยเฉพาะยามอากาศร้อนอบอ้าว เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากคนทั้งสอง

4) หากรู้สึกง่วงนอน ก็ให้เปลี่ยนที่นั่ง มีหะดีษเล่าจากอิบนิอุมัร จากท่านนบี มุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กล่าวว่า เมื่อใครง่วงนอนในมัสยิด ให้เขาเปลี่ยนจากที่เดิมของเขาไปที่อื่น (รายงานโดยอบูดาอูด, อะฮ์หมัด และตริมีซี)

5) ไม่นั่งที่ผู้อื่น หรือที่ซึ่งมีผู้อื่นจับจองก่อนแล้ว (วิทยา วิเศษรัตน์, สัมภาษณ์ , 22 ธันวาคม 2541)

กล่าวโดยรวมกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทั้งหมดที่กล่าวมาอันเกี่ยวข้องกับผู้รับสาร ที่ศาสนาอิสลามได้บัญญัติไว้ ก็เพื่อให้การรับฟังคุตบะฮ์วันศุกร์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด โดยมุ่งให้เกิดขึ้นกับตัวผู้รับสารโดยตรง ที่จะต้องมีสมาธิ สำนวณ สงบนิ่ง มีความตั้งใจฟัง และจิตใจจดจ่อแน่วแน่ต่อการรับฟัง นอกจากนั้นยังมุ่งสร้างประสิทธิภาพให้เกิดขึ้นกับบรรยากาศและบุคคลแวดล้อมขณะรับฟังด้วย จะเห็นถึงข้อห้ามข้อพึงงดเว้นกระทำบางข้อที่มีขึ้น ก็เพื่อไม่ให้ไปทำลายสมาธิของผู้อื่น และทำลายบรรยากาศของการรับฟังโดยรวมของผู้คน

องค์ประกอบสำคัญอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุตบะฮ์วันศุกร์

1. วันศุกร์

มีบัญญัติทางศาสนาที่ให้ประกอบพิธีคุตบะฮ์ในวันศุกร์ และช่วงเวลาที่กำหนด คือ ในทุกวันศุกร์ ขณะดวงอาทิตย์คล้อยเที่ยงไปแล้ว หรือเลยเที่ยงวันไปแล้ว ดังมีหะดีษ คือ

จากอนัส อิบน์ มาลิก เล่าว่า ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) เคยละหมาดวันศุกร์ขณะที่ดวงอาทิตย์คล้อยแล้ว (รายงานโดย บุคอรี)

ในแต่ละวันศุกร์เวลาก็จะแตกต่างกันไปตามการคำนวณเวลาละหมาดในปฏิทินอิสลาม ส่วนใหญ่จะเลยเวลา 12.00 น. ไปเล็กน้อย เวลาดังกล่าวนี้ในวันอื่น ๆ จะต้องประกอบพิธีละหมาด “ดูฮ์ริ” แต่ในทุกวันศุกร์ ให้งดและมาประกอบพิธีคุดบะฮ์และละหมาดวันศุกร์แทน โดยก่อนเริ่มพิธีคุดบะฮ์จะมีการอาชาน บอกรการเข้าสู่เวลาประกอบพิธีกรรมก่อน

วันศุกร์ตามทัศนะอิสลาม เป็นวันที่มีความหมายยิ่ง ดังที่อิบนุมาเยะห์เสนอหะดีษรายงานจากอิบนุอับบาสว่า ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ทรงกล่าวว่า “แท้จริงวันนี้เป็นวันตรุษที่พระองค์อัลเลาะห์ทรงบันดาลแก่มวลมุสลิม ดังนั้นผู้ใดไปละหมาดญุมอะฮ์ (ละหมาดวันศุกร์) เขาจงอาบน้ำชำระร่างกาย หากเขามีเครื่องหอมจงสัมผัสมัน และเป็นหน้าที่ที่พวกเขาต้องแปร่งฟันด้วย”

ปกติในวันอีดหรือวันตรุษ ซึ่งมีอยู่ 2 วันในรอบปี คือ อีดิลฟิตรี และอีดิลอฎฮา มุสลิมจะให้ความสำคัญในการชำระล้างร่างกาย และการแต่งกายมาก เช่นเดียวกับวันศุกร์ ซึ่งมีฐานะเป็นวันอีด ศาสนาส่งเสริมให้มุสลิมปฏิบัติคล้ายคลึงกันก่อนเดินทางไปประกอบพิธีคุดบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้จะได้กล่าวถึงในหัวข้อการแต่งกายต่อไป

เกี่ยวกับหลักคำสอนทางศาสนาที่เน้นย้ำให้ทำความสะอาดร่างกายและแปร่งฟันนั้น นั่นก็เพราะอิสลามเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องความสะอาดมาก ถึงขนาดมีคำสอนที่ว่า ความสะอาดเป็นส่วนหนึ่งของความศรัทธา และจากการที่มุสลิมต้องประกอบพิธีละหมาด 5 เวลาในรอบวัน ทำให้มุสลิมต้องดำรงความสะอาดตลอดเวลา อย่างน้อยต้องมีการอาบน้ำละหมาดก่อนเข้าเฝ้าพระเจ้าหรือก่อนประกอบพิธีละหมาด นอกจากนี้ยังบ่งบอกถึงความละเอียดอ่อนในบทบัญญัติทางศาสนาอิสลาม ที่ครอบคลุมคำสอนอันเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตทั้งหมด แม้แต่เรื่องความสะอาด ที่ดูเหมือนเป็นเรื่องเล็กน้อยในมุมมองของคนทั่วไป ก็มีบัญญัติไว้เช่นกัน

6) วันศุกร์เป็นวันแห่งการอภัยโทษและปลดเปลื้องบาป อิบนุมาเยะห์ รายงานจากอบูฮุรอยเราะฮ์รายงานว่ ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) กล่าวว่า “จากวันศุกร์ถึงวันศุกร์เป็นการปลดเปลื้องบาประหว่างวันทั้งสองตราบเท่าที่บาปใหญ่ยังไม่ท่วมทับัน”

7) การกระทำความดีและความซื่อ จะได้รับผลเป็นทวีคูณ ท่านฮุซัยมัดบินซันยะวัยด์ รายงานในพะฎอฮิลลอะฮ์มาลจากสายสืบของอัลฮับซัมอิบนุฮุซัยมัดว่าอบูสะอีดเล่าแก่นั่นว่า ฉันได้รับรายงานว่ ความดีจะทวีคูณในวันศุกร์และความซื่อจะทวีคูณในวันศุกร์ด้วย

¹ อาชาน คือ การประกาศเป็นภาษาอาหรับด้วยท่วงทำนองอันไพเราะ เพื่อเรียกร้องให้มุสลิมมาประกอบพิธีละหมาดร่วมกันที่มัสยิด ตามเวลาที่ศาสนากำหนดไว้ โดยจะมีการอาชาน 5 ครั้งตามการละหมาด 5 เวลาในรอบ 1 วัน สำหรับการอาชานในการละหมาดวันศุกร์ จะพิเศษกว่าเวลาอื่น ๆ คือ มีการอาชาน 2 ครั้ง ครั้งแรกอาชานเมื่อเข้าสู่ช่วงเวลาประกอบพิธีหรือก่อนเวลาเล็กน้อย ครั้งที่ 2 เมื่อผู้แสดงคุดบะฮ์นั่งลงบนมิมบร เพื่อเตรียมแสดงคุดบะฮ์ หลังอาชานครั้งที่ 2 เสร็จ ในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อล) และผู้ปกครองต่อจากท่านคือ คอลีฟะฮ์อับดุลอะซิม และอุมัยร มีการอาชานครั้งเดียวเท่านั้นขณะอิหม่ามนั่งบนมิมบร การอาชานสองครั้งทำสมัยคอลีฟะฮ์อุมัยมาน และทำต่อ ๆ กันมาเพื่อให้ประชาชนจำนวนมากมีเวลาเตรียมตัวประกอบพิธีมากขึ้น

นอกเหนือจากการประกอบพิธีคุตบะฮ์และละหมาดวันศุกร์แล้ววันนี้ยังศาสนายังส่งเสริมให้ประกอบศาสนกิจอื่นๆ อีก เช่น การอ่านกุรอาน, การขอลาหฺวาดหรือกล่าวสรรเสริญนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) การซิเกรหรือกล่าวระลึกถึงพระเจ้า, การละหมาดเพื่อตอกรอานในคำวันศุกร์ ตลอดจนทำคุณความดีในเชิงสังคม อาทิ การบริจาคให้อาหารแก่คนจน, ในอดีตให้ปลดทาส เยี่ยมพี่น้องมุสลิม คนป่วย คนตาย และเยี่ยมสุสาน, ไปร่วมงานแต่งงาน ผู้ที่ปฏิบัติเช่นนี้จะได้รับผลบุญเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีข้อห้ามปฏิบัติในวันนี้อีกด้วย คือ ห้ามเดินทางไกลก่อนละหมาดวันศุกร์ การกำหนดข้อห้ามดังกล่าว เพราะเกรงว่าจะไปเป็นอุปสรรคต่อการไปประกอบพิธีคุตบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิด

จากหะดีษต่างๆ ข้างต้นนี้ ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวันศุกร์ในมิติต่างๆ ในวันนี้ศาสนาส่งเสริมให้ใส่ใจกับการประกอบศาสนกิจ คุณความดีต่างๆ มากเป็นพิเศษ

สำหรับการประกอบพิธีคุตบะฮ์และละหมาดวันศุกร์นั้น จัดว่าเป็นเหตุการณ์และเป็นศาสนกิจภาคบังคับที่มีความสำคัญโดดเด่นที่สุด ที่กำหนดให้มีขึ้นในวันนี้ การมีเกียรติของวันนี้เห็นได้ชัดในเชิงรูปธรรมจากการที่ผู้จะไปละหมาดวันศุกร์ จะพิถีพิถันเป็นพิเศษกับการแต่งกายเพื่อใช้ในการประกอบพิธี การเข้าร่วมรับฟังคุตบะฮ์อย่างตั้งใจ และปฏิบัติสิ่งอื่น ๆ ที่ศาสนาส่งเสริมให้กระทำ มีกำหนดในหะดีษไว้ชัดเจนว่า จะทำให้บาปถูกปลดเปลื้อง และได้ผลบุญเพิ่มพูนเหนือกว่าวันอื่น

ในเชิงสังคม วันศุกร์ยังมีความหมายเป็นวันแห่งการพบปะสานสัมพันธ์ เยี่ยมเยียนกันระหว่างมุสลิม โดยเฉพาะการมาประกอบพิธีคุตบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิดนั้น ทำให้เกิดการชุมนุมที่ใหญ่ที่สุดในรอบสัปดาห์ของคนในชุมชน โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง ซึ่งภายหลังประกอบพิธีกรรมเสร็จแล้ว มุสลิมจะถือโอกาสทักทายกัน ถามไถ่ทุกข์ สุข และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

ความสำคัญของวันศุกร์ ทำให้ประเทศมุสลิมต่างๆ กำหนดให้เป็นวันหยุดราชการ เช่นเดียวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม(ปอเนาะ) และองค์กรศาสนาในไทย อาทิ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เป็นต้น ก็กำหนดให้เป็นวันหยุดจากการเรียนการสอนและการทำงานเช่นกัน

2. มัสยิด

สถานที่ในการประกอบพิธีคุตบะฮ์วันศุกร์ ก็คือ มัสยิด ซึ่งเป็นศาสนสถานในศาสนาอิสลามที่มุสลิมใช้ประกอบศาสนกิจต่าง ๆ โดยเฉพาะการละหมาดญะมาอะฮ์หรือละหมาดรวมกันเป็นหมู่กันใน 5 เวลา ที่ศาสนาส่งเสริมให้กระทำที่มัสยิด และที่สำคัญคือการละหมาดวันศุกร์ ซึ่งเป็นข้อบังคับทางศาสนาให้ชายมุสลิมทุกคนกระทำร่วมกันที่มัสยิด และ

คุตบะฮ์วันศุกร์ ก็เป็นศาสนกิจส่วนหนึ่งในการละหมาดวันศุกร์นี้

การที่มัสยิดจะต้องจัดให้มีพิธีกรรมในวันศุกร์ มีระบุไว้ชัดเจนในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 ที่บอกว่ามัสยิดเป็นสถานที่ซึ่งใช้ประกอบศาสนกิจ โดยจะต้องมีละหมาดวันศุกร์เป็นปกติ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม ทั้งนี้มี "อิหม่าม" เป็นผู้นำศาสนาอิสลามประจำมัสยิด

ส่วนความหมายในทางภาษา มัสยิดมีรากศัพท์มาจากภาษาอาหรับว่า "ชะยะตะ" แปลว่า "สุญูด" หรือการกราบไหว้ ซึ่งเป็นคำกริยา มัสยิดจึงเป็นสถานที่ที่ใช้ก้มกราบต่ออัลเลาะห์ (ซุบฮาย) สถานที่ที่สะอาดทั่วโลก สามารถใช้เป็นมัสยิดของมุสลิมได้ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด 2527:35, 2535:482)

นอกเหนือจากการเป็นศูนย์กลางประกอบพิธีคุตบะฮ์วันศุกร์ การละหมาดตลอดจนประกอบพิธีกรรมศาสนกิจอื่น ๆ มัสยิดยังเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจอื่น ๆ อีก ทั้งด้านการศึกษา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ภายใต้กรอบของหลักการอิสลาม อาทิ จัดการศึกษาให้กับเยาวชน จัดเก็บศาสนทานภาคบังคับในวันอีด ที่เรียกว่า "ชะกาตฟิตเราะฮ์" แจกจ่ายให้กับผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น

มิเพียงแต่เป็นศูนย์กลางของการประกอบกิจทางโลกและทางธรรม ที่ทำให้มัสยิดคงความสำคัญ ความสำคัญอันสูงส่งของมัสยิดยังถูกกล่าวถึงในอีกหลายลักษณะ ดังปรากฏในอัลกุรอานและหะดีษหลายตอน ความสำคัญดังกล่าวยังก่อให้เกิดข้อปฏิบัติและข้อห้ามเกี่ยวกับมัสยิดอีกหลายข้อตามมาด้วย ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้ (การุณ ภูใหม่, 2532 : 102-105 ; เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2527 : 38-41 ; อรุณ บุญชม, ม.ป.ป. : 142-145 ; อับดุลการ์ิม วันแอะเลาะ, 2527 : 171- 174) คือ มัสยิดเป็นบ้านของอัลเลาะห์ (ซุบฮาย) พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ดังปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานบทที่ 24 โองการที่ 36, เป็นแผ่นดินที่อัลเลาะห์รัก (หะดีษเล่าโดยอบูซุรอยเราะห์), เป็นสวนสวรรค์ (หะดีษรายงานโดยดิรมีซี)

สำหรับผู้ที่ประกอบศาสนกิจในมัสยิดจะได้รับมรรคผลและผลบุญมากมาย อาทิ อัลเลาะห์เตรียมที่ไว้ให้ในสวรรค์และเป็นแขกที่มีเกียรติของอัลเลาะห์ (ซุบฮาย) ดังปรากฏในหะดีษที่ว่า

และเล่าจากเขา (อบูซุรอยเราะห์) จากท่านนบีมูฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กล่าวว่า "ผู้ใดได้ไปยังมัสยิดในเวลาเช้าหรือเวลาเย็น อัลเลาะห์จะเตรียมที่อยู่ให้แก่เขาในสวนสวรรค์ทุก ๆ เวลาเช้าหรือเวลาเย็น" (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

ท่านอับดุลเลาะห์บินมัสอูด กล่าวว่า ท่านได้ยินท่านนบีมูฮัมมัด (ศ็อลย) กล่าวว่า "มัสยิดคือบ้านของพระองค์อัลเลาะห์ (ซุบฮาย) และบรรดาผู้ที่เข้ามัสยิดนั้นคือแขกของพระองค์ เมื่อมนุษย์ต่างให้เกียรติและรับรองแขกด้วยดีแล้ว ทำไมเล่าที่พระองค์อัลเลาะห์จะไม่ทรงให้เกียรติรับรองด้วยเมตตาแก่แขกของพระองค์"

นอกจากนี้ยังมีหะดีษที่รายงานสรุปได้ว่า จะได้ผลบุญหนึ่งขั้นความดีเมื่อก้าวเท้าแต่ละครั้งไปมัสยิด (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม), ก้าวที่หนึ่งลบความผิด ก้าวที่สองยกตำแหน่งให้สูงขึ้น เมื่อเดินไปยังมัสยิดเพื่อละหมาด (รายงานโดยนาซาอีและติรมีซี), จะได้อยู่ในร่มเงาของอัลเลาะห์ ถ้าหัวใจผูกพันอยู่กับมัสยิด (รายงานโดยหำคน นอกจากอบูดาวูด) เป็นต้น

ผลบุญดังกล่าวนี้ ย่อมจะตกแก่ผู้ที่เดินทางมาประกอบพิธีศุบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิดด้วย นอกเหนือจากผลบุญที่ได้รับโดยตรงจากการประกอบพิธีกรรม

สำหรับข้อปฏิบัติที่สำคัญเกี่ยวกับมัสยิดคือ จะต้องทำให้มัสยิดสะอาด รวมทั้งผู้ที่เข้าไปในมัสยิดก็ต้องสะอาด ดังมีกล่าวในกูรอ่านและหะดีษต่อไปนี้

“.....ที่จริงแล้ว มัสยิดซึ่งถูกก่อสร้างขึ้นบนความยำเกรงโดยแท้จริงนับแต่วันแรกนั้น เป็นที่สมควรที่สุดที่เจ้าจะยืน(ละหมาด)ในนั้น ในนั้นมีบุรุษที่ชอบจะให้ตัวพวกเขาเองมีความสะอาด และอัลเลาะห์ทรงรักบรรดาผู้ทำความสะอาด” (คัมภีร์อัลกุรอ่าน ซูเราะฮ์อัตเตาบะฮ์ อายะฮ์ที่ 108)

เล่าจากท่านหญิงอาอิชะห์ (ร.ด.) ได้กล่าวว่า ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้ใช้ให้สร้างมัสยิดขึ้นภายในหมู่บ้าน และใช้ให้ทำความสะอาดและทำให้มัสยิดมีกลิ่นหอม (หะดีษรายงานโดย อบูดาวูด นอกจากติรมีซี)

จากหลักคำสอนนี้ ทำให้ชายหญิงที่อยู่ในสภาวะที่ไม่สะอาดตามบทบัญญัติทางศาสนา คือ ชายที่มีมือสุจริตเคลื่อนออกมาโดยเจตนาหรือไม่เจตนา หรือหญิงที่มีประจำเดือนหรือมีเลือดหลังคลอดบุตร หรือชายหญิงที่มีความสัมพันธ์ทางเพศมา และยังไม่ได้ชำระล้างร่างกายตามหลักการอิสลาม ล้วนถูกห้ามเข้าไปในมัสยิด หากมีความจำเป็นจะต้องผ่านบริเวณภายในมัสยิด ก็ให้เดินผ่านไปอย่างรวดเร็วที่สุด และถึงแม้ว่าร่างกายจะสะอาดอยู่แล้ว แต่ก่อนจะเข้ามัสยิด มีข้อแนะนำให้อาบน้ำละหมาดก่อน จะเป็นการดี

หลักคำสอนนี้ ยังทำให้ทราบว่ชายหญิงที่จะเดินทางมาประกอบพิธีศุบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิด หากอยู่ในสภาวะที่ไม่สะอาดดังเหตุข้างต้น ก็ต้องชำระล้างทำความสะอาดร่างกายตามหลักการศาสนาเสียก่อน

กรณีหญิง หากมีประจำเดือนนอกเหนือจากถูกห้ามเข้ามัสยิดแล้ว ช่วงนั้นศาสนายังให้งดประกอบพิธีละหมาดใด ๆ รวมถึงงดเข้าร่วมพิธีศุบะฮ์วันศุกร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการละหมาดวันศุกร์ด้วย

จะเห็นได้ว่านิยามความสะอาดตามทัศนะของศาสนาอิสลามนั้นละเอียดอ่อนครอบคลุมถึงบุคคลและสถานที่ เช่นเดียวกับเรื่องกลิ่น ศาสนาส่งเสริมทำให้มัสยิดมีกลิ่นหอมโดยอาจจุดกำยานหรืออบด้วยไม้จันทน์ ไม้กฤษณา เป็นต้น แล้วก็สนับสนุนให้ผู้มาประกอบพิธีประพรมน้ำหอม อีกทั้งยังห้ามรับประทานอาหารหรือพืชผักประเภท หอม กระเทียม เป็นต้น ที่

จะทำให้เกิดกลิ่นเหม็นแก่คนใกล้เคียงขณะประกอบพิธีหรือมิเช่นนั้นก็ต้องแปร่งพื้นให้สะอาดจนกลิ่นหมดไปเสียก่อน

ที่ศาสนาส่งเสริมให้กระทำมากคือการละหมาดให้เกียรติแก่มัสยิดที่เรียกว่า “ตะฮียะตุลมัซยิด” ก่อนนั่งลงในมัสยิด ดังมีหะดีษว่า

เล่าจากอบีกอตาอะห์ (ร.ด.) ว่า ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กล่าวว่า เมื่อคนใดคนหนึ่งจากพวกท่านได้เข้ามัสยิดให้เขาก็มารู้กัวะฮ์สองรอกาอัต (ละหมาดให้กับมัสยิด ซึ่งมี 2 รอกาอัต) ก่อนจะทรุดตัวลงนั่ง (รายงานโดยหาคอน)

การละหมาดให้เกียรติแก่มัสยิดนี้ แม้ว่าจะไม่เป็นการละหมาดภาคบังคับ แต่ศาสนาก็ส่งเสริมให้กระทำอย่างยิ่ง แม้แต่ขณะที่มีการแสดงคุตบะฮ์ ซึ่งมีหลักการทางศาสนาให้รับฟังด้วยความตั้งใจ ห้ามผู้รับฟังคุตบะฮ์ประกอบศาสนกิจอื่น ๆ แทรกขณะรับฟัง ก็กลับมีข้อยกเว้นให้ผู้ที่พักเดินทางมาถึงมัสยิดละหมาดตะฮียะตุลมัซยิดเสียก่อนที่จะนั่งลงรับฟังคุตบะฮ์ โดยให้กระทำโดยเร็ว

ส่วนข้อห้ามสำคัญ ๆ คือ ห้ามส่งเสียงดังในมัสยิด (หะดีษรายงานโดยอับดุลรอซากและตอปรอนีย์) ห้ามประกาศหาของหาย ห้ามขับไล่ล่า ที่ทำให้ศรัทธาเสื่อมถอย และตั้งวงกันก่อนละหมาดวันศุกร์ เป็นต้น

การห้ามตั้งวง ก็อาจเพื่อป้องกันมิให้รวมกลุ่มพูดคุยก่อนประกอบพิธีกรรมสำคัญ และเท่ากับบอกผู้ที่เข้ามาถึงมัสยิดก่อน ว่าควรเดินขึ้นไปนั่งใน “ค็อฟ” หรือในแถวของการประกอบพิธีละหมาดด้านหน้าสุดให้เต็มแถวเสียก่อน ส่วนผู้มาที่หลังก็จะนั่งต่อแถวตามมา สำหรับแถวนั่งของผู้รับฟังคุตบะฮ์นั้น มีลักษณะเป็นแถวเรียงหน้ากระดาน โดยนั่งบนพื้นมัสยิด

หลักคำสอนทางศาสนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับมัสยิด ทำให้มัสยิดมีความหมายมากกว่าการเป็นอาคารสถานที่ซึ่งใช้ประกอบกิจการทางธรรมและทางโลก ภายใต้บทบัญญัติทางศาสนา

ความมีเกียรติของสถานที่แห่งนี้ ทำให้คุตบะฮ์ ซึ่งมีข้อบัญญัติทางศาสนา กำหนดว่าให้กระทำร่วมกันในมัสยิด กลายเป็นพิธีกรรมที่ทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด นอกเหนือจากความสำคัญในตัวเนื้อพิธีกรรมเอง จะเห็นได้ว่าเพียงแต่ก้าวเท้าแรกมายังมัสยิด ผู้นั้นก็จะได้รับผลบุญแล้ว แม้ว่าจะยังมิได้เข้าร่วมพิธีรับฟังคุตบะฮ์

นอกจากนี้ยังพบว่า บทบัญญัติทางศาสนาและกฎกติกาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับมัสยิดบางประการ มีส่วนต่อการกำหนดเนื้อหาและวิธีการสื่อสารใด ๆ ที่มีขึ้นในมัสยิด อาทิ จะเป็นไปเพื่อการบันเทิงเริงรมย์ เสียงดังอีกทีก็กรีกโครมไม่ได้ นอกจากนี้ยังไปมีส่วนกำหนดคุณลักษณะของบุคคลที่จะเข้าร่วมพิธีคุตบะฮ์ การแต่งกาย ความสะอาด รวมไปถึงกระทั่งลักษณะการนั่งรับฟังของผู้ประกอบพิธีและที่สำคัญคือประสิทธิภาพในการรับฟัง

จะเห็นได้ว่ามัสยิด ซึ่งเป็นสถานที่ในการรับฟังคุตบะห์ถูกกำหนดให้เป็นที่มีความเงียบสงบ สะอาด มีกลิ่นหอม นับว่าเป็นบรรยากาศที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดประสิทธิภาพและสมาธิในการรับฟังคุตบะห์เป็นอย่างสูง

3. การแต่งกายและความสะอาดของผู้ประกอบพิธีวันศุกร์

มีบทบัญญัติทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการทำความสะอาดและการแต่งกายของผู้ที่จะเดินทางมาประกอบพิธีคุตบะห์และละหมาดวันศุกร์ ทั้งผู้นำในการประกอบพิธี “อิหม่าม” และ “มะอ์มูม” หรือผู้ตาม ดังหะดีษต่อไปนี้ (อรุณ บุญชม, ม.ป.ป. : 175, เล่ม 1)

เล่าจากซัลมาน อัลฟารีซี จากท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กล่าวว่า : ไม่มีชายคนใดที่ได้อาบน้ำในวันศุกร์ และได้ทำความสะอาดตามความสามารถจากความสะอาด และได้ใส่น้ำมันจากน้ำมันของเขา และใส่เครื่องหอมจากบ้านของเขา เสร็จแล้วได้ออกไป โดยเขาไม่ได้ไปนั่งแทรกระหว่างสองคน หลังจากนั้นเขาได้ละหมาดที่เป็นข้อกำหนดเหนือเขา จากนั้นเขาตั้งใจฟังเมื่ออิหม่ามพูด นอกจากเขาจะได้รับการอภัย สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเขากับอีกวันศุกร์หนึ่ง

อบูฮุร็อยเราะห์ได้กล่าวว่า : และเพิ่มอีกสามวัน เพราะแท้จริงความดีหนึ่งจะได้รับผลตอบแทนถึงสิบเท่า (รายงานโดย บุคอรี มุสลิมและอบูดาวูด) จากหะดีษดังกล่าวจะเห็นได้ว่า

1) ศาสนาส่งเสริมให้มีการอาบน้ำวันศุกร์ นั่นคือการชำระล้างร่างกาย โดยอาบน้ำรดทั่วศีรษะและร่างกายจนสะอาด ให้กระทำก่อนเดินทางมาประกอบพิธี การอาบน้ำวันศุกร์นี้มีความสำคัญมาก ดังปรากฏในอีกหลายหะดีษ ทศนะของนักวิชาการส่วนมากถือว่าเป็นสุนัตมุ๊กักัด คือควรกระทำอย่างยิ่ง และมีนักวิชาการบางท่านถือว่าเป็นวายิบ หรือจำเป็นต้องทำ ถ้าไม่ทำบาป นอกเหนือจากการอาบน้ำวันศุกร์มาเรียบร้อยจากบ้าน เมื่อเดินทางมาถึงมัสยิด ผู้ประกอบพิธีจะอาบน้ำละหมาด หรือจะอาบเรียบร้อยมาจากบ้านเลยก็ได้ ต่อจากนั้น จึงละหมาดสุนัตต่าง ๆ จนกระทั่งเข้าสู่พิธีคุตบะห์ ผู้ประกอบพิธีคุตบะห์ทั้งผู้แสดงคุตบะห์และผู้รับฟังก็ยังคงครองสภาพการมีน้ำละหมาดอยู่ จนเมื่อคุตบะห์เสร็จสิ้น ก็สามารถประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ต่อได้ทันทีเลย

2) จากข้อความในหะดีษที่ว่า “และได้ทำความสะอาดตามความสามารถจากความสะอาด” หมายรวมถึง การทำความสะอาดร่างกาย ที่ศาสนาส่งเสริมให้กระทำ อาทิการตัดเล็บ ขลิบหนวด ถอนขนรักแร้ โกนขนใต้ร่มผ้า ในวันนี้ เป็นต้น

---

¹ อาบน้ำละหมาด ภาษาอาหรับเรียกว่า วูฎูอ์ หมายถึงการชำระล้างอวัยวะต่าง ๆ ที่ถูกกำหนด คือ ล้างมือ กลั้วปาก ล้างหน้า แขน ลูบศีรษะ ไบหู และล้างเท้า ตามลำดับขั้นด้วยน้ำสะอาด ทั้งนี้มีข้อบังคับทางศาสนาให้ผู้ประกอบพิธีละหมาดทุกประเภทจะต้องอาบน้ำละหมาดก่อนและครองสภาพการมีน้ำละหมาดนั้น ตั้งแต่เริ่มประกอบพิธีจนพิธีเสร็จสิ้น สภาพการมีน้ำละหมาดจะเสียไป อันเนื่องจากสิ่งสกปรกและเหตุบางประการตามที่ศาสนากำหนด อาทิ การถ่ายปัสสาวะ อุจจาระ ผายลม นอนหลับ เป็นต้น ผู้ที่เสียน้ำละหมาด จะต้องอาบน้ำละหมาดใหม่เมื่อจะประกอบพิธีละหมาด

3) ส่งเสริมให้ประพรมเครื่องหอมหรือน้ำหอม และใช้น้ำมันผม

4) นอกจากนี้ยังปรากฏในหะดีษอื่น ๆ อีกที่ส่งเสริมให้แปรงฟันก่อนประกอบพิธี อาทิ ท่านอบูซุรเราะห์ เล่าว่า ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) กล่าวว่า หากไม่เกรงว่าจะเป็นความยากลำบากต่อประชาชาติของฉันแล้ว หรือต่อประชาชนแล้ว ฉันจะใช้ให้พวกเขาทำความสะอาดฟันด้วยไม้สวาค (ไม้ชนิดหนึ่งที่นำมาใช้ทำความสะอาดฟัน) ทุก ๆ เวลาละหมาด (จารีก เซ็นเจอร์ญ, มุฮัมหมัด พายิบ, : 6-7)

5) ส่งเสริมให้สวมใส่เสื้อผ้าที่ดีที่สุดที่ตนมีอยู่ ดังมีแบบอย่างของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) (อ.พิทักษ์คัมพล, 2527) ดังนี้

ท่านอัญญาบรอนี เสนอรายงานในอัลเอาส์ตจากท่านหญิงอาอิชะฮ์ว่า มีชุด 2 ชุดสำหรับท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ที่ท่านใช้มันในวันศุกร์ เมื่อท่านละหมาดเสร็จ เราก็พับมันไว้อย่างเดิม

6) ไม่มีรูปแบบเฉพาะเจาะจงของชุดหรือเสื้อผ้าที่สวมใส่ แต่ต้องดูสะอาดเรียบร้อย และมีบังคับทางศาสนาว่า ต้องปกปิดเอาเราะฮ์ ของผู้สวมใส่

7) สีของเสื้อผ้าที่สวมใส่ ควรเป็นสีขาวตามแบบฉบับของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) และคำกล่าวของท่าน ซึ่งรายงานโดยเจ้าของสุนันที่ว่า “ท่านทั้งหลายจงสวมสีขาวจากเครื่องนุ่งห่มของพวกท่าน เพราะมันเป็นส่วนหนึ่งจากเครื่องนุ่งห่มที่ดีของพวกท่าน.....” (อรุณ บุญชม, ม.ป.ป. : 481)

อย่างไรก็ตามจะเห็นถึงอิทธิพลของประเทศมุสลิมที่มีต่อชุดแต่งกายของชาวไทยมุสลิมที่ใช้ประกอบพิธีกรรม ตลอดจนในชีวิตประจำวัน คือชายนิยมสวมใส่เสื้อแขนยาวคอตั้ง ที่เรียกว่า “เสื้อกูรง” ซึ่งนิยมแต่งกันมากในกลุ่มชายมุสลิมที่อยู่ทางภาคใต้ของไทย ตลอดจนในมุสลิมกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือไม่ก็สวมชุดยาวท่อนเดียวกรอมเท้า เรียกว่า “ชุดโต๊ป” ซึ่งได้รับอิทธิพลจากอาหรับ บ้างก็สวมชุดแขนยาว เสื้อยาวประมาณหัวเข่า สวมทับกางเกงขายาวแบบชาวปากีสถาน เป็นต้น ในวันศุกร์ จะเห็นผู้ประกอบพิธีชายนิยมแต่งกายด้วยชุดดังกล่าวนี้ หลากหลายกันไปและบางกลุ่มก็แต่งกายในชุดสากลปกติ

สำหรับการแต่งกายของหญิงนั้น สวมชุดยาวกรอมเท้า เสื้อแขนยาว มีผ้าคลุมศีรษะ และเมื่อจะประกอบพิธีละหมาดก็จะนำชุดละหมาดที่พามาสวมทับอีกชั้น เพื่อปกปิดร่างกายให้มิดชิดสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ถูกต้องตามหลักการแต่งกายที่ต้องปกปิดเอาเราะฮ์ขณะละหมาด

¹ เอาเราะฮ์ หมายถึงส่วนของร่างกายที่มีฟิงเปิดเผย เอาเราะฮ์ของชายที่ต้องปกปิดนั้นตั้งแต่สะดือถึงหัวเข่า ส่วนของหญิงทั่วทั้งร่างกายยกเว้นหน้าและฝ่ามือ ดังนั้นเสื้อผ้าที่สวมใส่ขณะละหมาดตลอดจนต่อหน้าสาธารณะชนมีข้อบังคับทางศาสนาว่าต้องปกปิดเอาเราะฮ์หรือส่วนของร่างกายที่มีฟิงเปิดเผยดังกล่าว เช่น ถ้าเป็นชายก็จะนุ่งกางเกงขาสั้นมิได้ เป็นต้น

ชุดละหมาดของหญิง ส่วนใหญ่ตัดด้วยผ้าพื้นสีขาว ชั้นบนเป็นผ้าคลุมหลวมใหญ่ปิดศีรษะและทุกส่วนของร่างกาย ยกเว้นใบหน้า ชั้นล่างเป็นผ้าถุงยาวเลยเท้า ขณะรับฟังคุดบะฮ์หญิงจะอยู่ในชุดละหมาด

8) สำหรับชาย อาจจะใช้ผ้าที่ชาวไทยมุสลิมเรียกว่า “ผ้าสะระบัน” โปกหรือพันศีรษะทับบนหมวก ดังมีแบบฉบับของท่านนบีมุฮัมมัดและหะดีษที่ส่งเสริมให้กระทำว่า (อรุณ บุญชม, ม.ป.ป. : 101, เล่ม 1)

เล่าจากอัมร์ บุตร ฮุรอยซ์ ได้กล่าวว่า ข้าพเจ้าเห็นท่านนบี (ศ็อลฯ) อยู่บนมิมบร์ โดยพันผ้าโปกศีรษะสีดำ และปล่อยชายของมันให้ห้อยอยู่ระหว่างไหล่ทั้งสองข้าง (รายงานโดยหาคอน นอกจากบุดอรี)

ผู้ที่ต้องขึ้นแสดงคุดบะฮ์ส่วนใหญ่ในไทยจะยึดถือแบบฉบับนี้อย่างเคร่งครัด หากไม่โปกก็ใช้คลุมศีรษะ หรือคลุมไหล่ หรืออย่างน้อยที่สุดก็สวมหมวก เช่นเดียวกับผู้รับฟังคุดบะฮ์ชายส่วนใหญ่ที่นิยมสวมหมวกทรงกลมเล็ก ๆ เมื่อจะประกอบพิธีทางศาสนา เพราะเชื่อว่าเป็นแบบฉบับของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ)

นักวิชาการศาสนาบางกลุ่ม มีความเห็นว่าจะไม่มีบทบัญญัติทางศาสนา ให้โปกผ้าหรือสวมหมวกขณะละหมาด หะดีษที่ระบุถึงเรื่องนี้ ตลอดจนการกล่าวถึงผลบุญตอบแทนจากการกระทำเช่นนั้น เป็นหะดีษอ่อนหลักฐาน ซึ่งมีความน่าเชื่อถือน้อย จะเห็นได้ว่าศีรษะของชายมิได้เป็นเอาเราะฮ์หรือสิ่งที่ต้องปกปิด

ที่กล่าวมานี้ เป็นลักษณะการแต่งกายของผู้ประกอบพิธีคุดบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ อย่างไรก็ตามจะเห็นลักษณะพิเศษในการแต่งกายของผู้แสดงคุดบะฮ์วันศุกร์ โดยมีสยิดบางแห่งจัดเตรียมชุดโต๊ปไว้ให้ผู้ขึ้นแสดงคุดบะฮ์สวมทับ เพื่อให้เกิดความสง่างามและดูน่าเกรงขามเป็นพิธีการขณะแสดงคุดบะฮ์ และหากที่ใดไม่มีชุดโต๊ปเตรียมไว้ให้ ผู้แสดงคุดบะฮ์ก็มักจะแต่งเต็มรูปแบบหรือพิถีพิถันเป็นพิเศษกว่าผู้รับฟังคุดบะฮ์ โดยทั่วไปอยู่แล้ว โดยเฉพาะมักสวมผ้าสะระบันโปกศีรษะหรือคลุมศีรษะ ในขณะที่ผู้รับฟังคุดบะฮ์ชายส่วนใหญ่เพียงแต่สวมหมวกเท่านั้น

การแต่งกายที่พิถีพิถันเป็นพิเศษของมุสลิมในวันนี้ ตามคำสอนทางศาสนาก็เพราะเป็นการแต่งกายที่ใช้เข้าเฝ้าพระเจ้าในพิธีที่สำคัญและยิ่งใหญ่พิธีหนึ่งในรอบสัปดาห์ คือคุดบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ และยังเป็นการแต่งกายที่เกี่ยวติดกับวันศุกร์ที่มีความสำคัญในหลาย ๆ มิติ โดยเฉพาะในมิติที่เป็นวันฮีดหรือวันตรุษ จะเห็นได้ว่าในวันฮีดทั้งสองของมุสลิมคืออีดีลฟีตตรีและอีดีลอฎฎฮา มุสลิมก็จะให้ความสำคัญกับการทำความสะอาดและแต่งกายไม่ต่างจากวันศุกร์

การแต่งกายที่ดีของผู้แสดงคุดบะฮ์ ยังกลับช่วยสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผู้พูดและสิ่งที่ผู้พูดพูดในสายตาผู้ฟังอีกด้วย นอกจากนั้นการที่ผู้ประกอบพิธีโดยรวมต่างอยู่ในเครื่องแต่งกายที่เรียบร้อย สะอาดสะอ้านและดูงดงาม มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ จากน้ำหอมที่ประพรม ยังจะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศที่ดี ทั้งในการประกอบพิธีกรรมของคนหมู่มาก และในบรรยากาศแห่งการพบปะเยี่ยมเยียนกันหลังพิธีกรรมเสร็จสิ้น

4. อุปกรณ์สำคัญประกอบการแสดงชุดบะฮ์วันศุกร์

อุปกรณ์ดังกล่าวนี้ประกอบด้วย มิมบ์หรือแท่นยืนแสดงชุดบะฮ์ และไม้เท้าที่ผู้แสดงชุดบะฮ์จับขณะประกอบพิธี ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

1. มิมบ์

มิมบ์เป็นแท่นสูง มีไว้เพื่อยืนแสดงชุดบะฮ์วันศุกร์ในมัสยิด คำนี้มาจากรากศัพท์ที่แปลว่า “สูง” เป็นคำภาษาอาหรับหรือไม่ก็เป็นคำยืมมาจากภาษาเอธิโอเปีย (Ethiopic) มิมบ์มีขึ้นในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) (H.A.R.Gibb and J.H.Kramers, 1961 : 343)

จากหะดีษต่อไปนี้ ชี้ให้เห็นถึงการใช้มิมบ์ของท่าน นบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ในการนั่งและยืนขณะแสดงชุดบะฮ์วันศุกร์ จึงเป็นแบบอย่างหรือ “ซุนนะห์” ให้ผู้แสดงชุดบะฮ์วันศุกร์คนอื่น ๆ ต้องประพฤติปฏิบัติตามกันมา (อรุณ บุญชม, ม.ป.ป. : 176)

ตัวบทของอบูดาวูดรายงานว่า : ปรากฏว่าท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) เคยนั่งเมื่อขึ้นไปอยู่บนมิมบ์ จนกระทั่งมุอ์ซซินเสร็จ (อาซานจนเสร็จ) หลังจากนั้นท่านได้ลุกขึ้น และแสดงชุดบะฮ์ (บนมิมบ์) จากนั้นท่านได้นั่ง (บนมิมบ์หลังจากยืนแสดงชุดบะฮ์ครั้งที่ 1 เสร็จ) และจะไม่พูด หลังจากนั้นท่านได้ยืนขึ้น (มิมบ์) และแสดงชุดบะฮ์ต่อ (ยืนแสดงชุดบะฮ์ครั้งที่ 2 จนจบ)

จากหะดีษนี้ชี้ให้เห็นถึงกฎข้อบังคับของชุดบะฮ์อยู่ข้อหนึ่งคือ ต้องมีการยืนแสดงชุดบะฮ์ติดต่อกัน 2 ครั้ง และผู้แสดงชุดบะฮ์จะต้องนั่งคั่นสักครู่หนึ่งก่อน หลังจากจบการยืนแสดงชุดบะฮ์รอบแรก แล้วจึงลุกขึ้นยืนแสดงชุดบะฮ์รอบที่ 2 ต่อไป มิมบ์จึงมีขึ้นเพื่อตอบสนองกฎข้อนี้ คือ เพื่อให้ผู้แสดงชุดบะฮ์ยืนแสดงชุดบะฮ์และเพื่อให้มีคั่นระหว่างการแสดง

มิมบ์ของท่านนบีทำจากวัตถุดิบที่เรียกว่า “วัต” (Wad) ซึ่งเป็นไม้ชนิดหนึ่งประกอบด้วยบันได 2 ชั้น แล้วก็ที่นั่ง ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ยังเคยใช้ลำต้นปาล์มและตอไม้เป็นที่ยืนแสดงชุดบะฮ์ในมัสยิดที่เมืองมะดีนะห์ นอกจากนี้ยังพบว่าท่านนั่งบนอฐ บางกรณีก็ยืนโดยมีผู้พ้ที่นั่งรายล้อม ขณะกล่าวปราศรัยหรือให้อิวาทแก่ประชาชน (H.A.R.Gibb and J.H.Kramers, 1961 : 344)

มิมบ์โดยทั่วไปตามมัสยิดต่าง ๆ ก็ทำขึ้นคล้าย ๆ กันนี้ บางทีทำเป็นบันไดหลายชั้น ยกจากพื้นมัสยิดสูงมาก และมีการแกะสลักไม้ ประดิษฐ์ประดับอย่างสวยงาม นอกเหนือจากไม้แล้ว ยังมีหลักฐานในทางประวัติศาสตร์อิสลามในยุคหลัง ๆ เกี่ยวกับการทำมิมบ์จากหิน อิฐและเหล็ก

อย่างไรก็ตาม ไม่มีข้อกำหนดทางศาสนาเกี่ยวกับลักษณะหรือรูปทรงของมิมบ์ ขอให้เป็นสิ่งที่ยกระดับขึ้นสูงจากมัสยิด แล้วก็มิมบ์ที่นั่งด้วยก็เป็นอันว่าใช้ได้ และหากไม่มีมิมบ์ จะ

ยื่นแสดงชุดบะฮ์วันศุกร์บนพื้นมัสยิดก็ได้ ไม่ผิดกฎของชุดบะฮ์แต่ประการใด ขอให้ยืมขณะแสดงก็แล้วกัน และเมื่อถึงเวลาต้องนั่งคั่นระหว่างแสดงก็อาจนั่งบนเก้าอี้ไม้ที่จัดเตรียมไว้ กรณีเช่นนี้เก้าอี้ไม้ก็ถือเป็นมิมบร์ได้เช่นกัน โดยใช้สำหรับนั่งคั่นในพิธีเท่านั้น

วัตถุประสงค์หลักของการให้ผู้พูดยืนอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าผู้ฟังโดยใช้มิมบร์ในการแสดงชุดบะฮ์วันศุกร์ วิเคราะห์ได้ว่าก็เพื่อให้เสียงของผู้พูดแพร่กระจายไปกว้างไกลให้ผู้ฟังจำนวนมากสามารถรับฟังเสียงได้อย่างทั่วถึง ในอดีตเทคโนโลยีทางการสื่อสารยังไม่เจริญก้าวหน้า จึงยังไม่มีเครื่องช่วยขยายเสียง เช่น ไมค์หรือลำโพง ดังนั้นการให้ผู้แสดงชุดบะฮ์ยืนพูดอยู่ในที่สูงบนมิมบร์ จึงช่วยแก้ปัญหาเรื่องระดับเสียงภายใต้ข้อจำกัดทางเทคโนโลยีในอดีต

ปัจจุบันผู้แสดงชุดบะฮ์พูดผ่านเครื่องขยายเสียง แต่ก็ยังคงต้องยืนพูดบนมิมบร์ตามแบบฉบับของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) นอกเหนือจากเหตุผลทางด้านศาสนาแล้ว ความสำคัญของมิมบร์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังเห็นได้ชัดจากการที่มิมบร์ได้กลายเป็นเวทีที่นักพูดใช้ปรากฏกายให้สาธารณชนเบื้องล่างได้เห็นการแสดงชุดบะฮ์อย่างชัดเจนทั่วถึงยิ่งขึ้น

ในการสื่อสาร การเผชิญหน้ากันของคู่สื่อสารเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้การสื่อสารประสบความสำเร็จมากขึ้น มิมบร์จะช่วยให้ผู้ฟังชุดบะฮ์ที่นั่งอยู่แถวหลัง ๆ ได้มีโอกาสเห็นหน้าค่าตาและท่าทางของผู้พูดขณะแสดงชุดบะฮ์ไม่มากนักน้อย

ไม่เพียงแต่คงความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการสื่อสาร ในตอนต้นของประวัติศาสตร์อิสลาม มิมบร์ยังมีความหมายในฐานะเป็นที่นั่งอันทรงเกียรติของผู้ปกครอง ที่ถูกตีค่าสูงเช่นนี้ก็เนื่องจากว่าเดิมผู้ขึ้นแสดงชุดบะฮ์ล้วนมีสถานภาพเป็นผู้ปกครองของรัฐด้วย ไม่ว่าจะเป็นท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) หรือบรรดาคอลีฟะฮ์(ผู้ปกครอง) อีกหลายคนต่อจากท่านนบี นอกจากนี้ยังพบว่า โดยทั่วไปชาวอาหรับไม่นิยมนั่งบนเก้าอี้ จะนั่งกับพื้น การนั่งเก้าอี้เป็นสัญลักษณ์ของผู้ทรงอำนาจ เช่น ผู้ปกครองหรือผู้พิพากษา (H.A.R.Gibb and J.H.Kramers, 1961 : 344)

ปัจจุบัน แม้ว่ามุสลิมโดยทั่วไปจะไม่ถึงกับให้คุณค่ามิมบร์สูงส่ง เช่นที่กล่าวมาในอดีต แต่ก็ยังมีความรู้สึกว่าเป็นมิมบร์เป็น “ของสูง” และเป็นที่ที่มีเกียรติใช้เฉพาะแสดงชุดบะฮ์โดยผู้นำศาสนาเท่านั้น ใครจะไปยืนหรือนั่งเล่น หรือเป็นที่สำหรับการสื่อสารอย่างอื่นไม่ได้

ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) เคยใช้มิมบร์เป็นที่แสดงธรรมในวาระอื่น ๆ นอกเหนือจากเป็นที่แสดงธรรมหรือแสดงชุดบะฮ์ในวันศุกร์ ท่านยังเปิดให้ประชาชนมีโอกาสซักถามข้อข้องใจในการแสดงธรรมของท่านบนมิมบร์อีกด้วย คำสั่งสอนสำคัญ ๆ เช่นการห้ามดื่มของมึนเมา เป็นต้น ก็ล้วนมีขึ้นบนมิมบร์ นอกจากนี้ ยังพบว่าท่านเคยละหมาดมิมบร์ (จารึกเซ็นเจอร์, มุฮัมมัด พายิบ, 2539 : 256-257) สำหรับมัสยิดต่าง ๆ ในไทย มิได้ใช้มิมบร์เพื่อการอื่นเว้นแต่เพื่อประกอบพิธีชุดบะฮ์วันศุกร์เท่านั้น

มีมบรอยู่คู่กับมัสยิด เป็นสัญลักษณ์ของการแสดงศุบะฮ์ตามแบบฉบับของนบี มุฮัมมัด (ศ็อลย) และเป็นเครื่องมือช่วยเพิ่มประสิทธิภาพทางการสื่อสารให้กับศุบะฮ์วันศุกร์

2. ไม้เท้า

ในขณะที่แสดงศุบะฮ์ ผู้แสดงศุบะฮ์ควรถือไม้เท้าหรือคันทนู หรือสิ่งที คล้ายคลึงกันไว้ในมือขวา เพราะมีหลักฐานแสดงว่าท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ทำเช่นนั้นดังมี หะดีษที่ว่า (จุฬาราชมนตรี, 2537 : 148 ; มัสยิดกมาลุลอิสลาม, 2536 : 90)

“เล่าจากอัลชะกัม บุตรอะซัน อัล-กุละฟียี ได้กล่าวว่า พวกเราได้ไปปรากฏตัว ละหมาดวันศุกร์ร่วมกับท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ท่านได้ยืนขึ้นโดยเกาะอยู่กับไม้เท้าหรือคันทนู (รายงานโดยอบูดาอูด อะฮ์มัด และอิบนุอัลสะกัน)

นอกเหนือจากไม้เท้า คันทนู ยังมีสิ่งอื่นอีกที่ถูกกล่าวถึงให้เป็นอุปกรณ์ที่ผู้แสดง ศุบะฮ์ควรจับไว้ในมือขวาขณะแสดงศุบะฮ์คือดาบ (sword) หรือหอก (staff) (H.A.R.Gibb and J.H. kramers : 1961:258)

อัตุลเลาะ หนุ่มสุซ (สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2542) กล่าวว่า มีหะดีษระบุว่า ขณะยืนแสดงศุบะฮ์ ในระหว่างมีสงคราม ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้จับดาบค้ำยันเอาไว้ แต่เรื่องนี้มิได้เป็นกฎของศุบะฮ์

นักวิชาการส่วนใหญ่ต่างก็เห็นว่าเรื่องนี้มิได้เป็นกฎหรือข้อบังคับให้กระทำ หาก ไม่มีสิ่งคู่กายดังกล่าวข้างต้นนี้ ก็ให้ปล่อยมือไปตามปกติอย่างไรก็ตาม พบว่าผู้แสดงศุบะฮ์ รุ่นเก่าส่วนใหญ่ในไทยนิยมถือไม้เท้าขณะประกอบพิธีโดยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม อีกทั้งยังกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาค่อนข้างเคร่งครัด ระยะเวลาเริ่มพบเห็นผู้ แสดงศุบะฮ์วันศุกร์ปล่อยมันตามธรรมชาติขณะพูด โดยไม่มีไม้เท้าอยู่ในมือ แต่ก็นับว่ามีน้อย รายเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ที่ถือไม้เท้าพูด

H.A.R.Gibb and J.H.Kramers (1961:251-252) พยายามค้นคว้าข้อมูลจาก หลายแหล่งเพื่อสืบหาถึงที่มาของการถือคันทนู หรือดาบ หรือหอกยันกายในขณะคอเต็บหรือผู้ แสดงศุบะฮ์พูด สรุปได้ว่าอาวุธดังกล่าวนี้เป็นสัญลักษณ์ของคอเต็บในยุคอาหรับโบราณ ผู้ได้ ชื่อว่าเป็นนักรบที่กล้าหาญ และเป็นโฆษกของเผ่า ซึ่งมีวาทศิลป์ยอดเยี่ยมในการเจรจาการค้า สงครามและทำสงครามเชิงจิตวิทยากับศัตรู ยามที่คอเต็บปรากฏกายต่อหน้าสาธารณชนหรือ เพื่อกล่าวปราศรัยให้ชาวอาหรับฟัง ก็มักยืนพูดโดยมีอาวุธประจำกายประเภทนี้ถือไว้ในมือขวา

การกระทำดังกล่าวนี้เชื่อว่าย่อมส่งอิทธิพลต่อลักษณะการพูดหรือแสดงศุบะฮ์ ของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นคอเต็บเช่นกัน ให้กระทำคล้ายคลึงกันและเป็น แบบอย่างให้ผู้แสดงศุบะฮ์ หรือคอเต็บคนอื่น ๆ ได้ประพฤติปฏิบัติสืบมา แม้ว่าการพูดหรือ การแสดงศุบะฮ์ในวันศุกร์ในทุกวันนี้จะมีได้เป็นส่วนหนึ่งของการสงครามต่อต้านศัตรูเช่นก่อน อีกทั้งคอเต็บหรือผู้แสดงศุบะฮ์ก็มิได้เป็นนักรบหรือผู้ปกครองเช่นในอดีตแล้วก็ตาม

นอกจากนั้นยังพบว่า การแสดงคุตบะฮ์ของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) หลายครั้ง มีขึ้นในขณะที่บ้านเมืองมีศึกสงคราม เป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้ปกครองซึ่งดำรงฐานะเป็นแม่ทัพอีก ตำแหน่งเช่นท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) จะต้องมียาวุธประจำกายไว้ใกล้มือ แม้ขณะประกอบพิธีกรรม

หากตัดประเด็นทางศาสนา และหันมาพิจารณาในหลักนิเทศศาสตร์ จะพบว่า ปัญหาในทางเทคนิคของนักพูดโดยรวม โดยเฉพาะนักพูดหน้าใหม่ ก็คือไม่รู้ว่าจะวางมือไว้ตรงไหนเช่นไรขณะพูด การจับไม้เท้าด้วยมือขวาเท่ากับมีที่วางมือ ช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวและแก้อาการขัดเขินได้ไม่น้อย

กรณีผู้แสดงคุตบะฮ์เป็นผู้สูงวัยซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นเช่นนั้น ไม้เท้าก็พอจะเป็นเครื่องช่วยค้ำกายหรือพยุงกายให้การยืนแสดงคุตบะฮ์ของผู้นั้นดำเนินไปด้วยดีจนเสร็จสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม ผู้แสดงคุตบะฮ์ก็สามารถปล่อยมือตามธรรมชาติโดยไม่ต้องมีไม้เท้าก็ย่อมทำได้ เพราะศาสนาเปิดช่องให้ทำเช่นนั้นได้ เรื่องนี้มีได้เป็นกฎข้อบังคับของคุตบะฮ์

เงื่อนไขสำคัญของการแสดงคุตบะฮ์

การประกอบพิธีคุตบะฮ์จะใช้ได้ถูกต้องสมบูรณ์ตามหลักการศาสนาได้นั้น จะต้องมีเงื่อนไขสำคัญดังนี้ (สำนักจุฬาราชมนตรี, ม.ป.ป.: 5 ; อรุณ บุญชม, ม.ป.ป.:176 เล่ม1 ; อับดุลการิม วันแอะละาะ, ม.ป.ป.:125-126)

1) กระทำเมื่อเข้าเวลาละหมาดญุมอะฮ์ หรือละหมาดวันศุกร์ ซึ่งช่วงดังกล่าวคือตอนกลางวัน เมื่อตะวันคล้อยเที่ยง ดังมีหะดีษเล่าจากอะนัส ว่า ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) เคยละหมาดวันศุกร์ในขณะที่ตะวันคล้อย (รายงานโดยห้าคนนอกจากมุสลิม)

2) จะต้องแสดงคุตบะฮ์ทั้งสองครั้งก่อนประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์

3) ผู้ที่แสดงคุตบะฮ์จะต้องยืน (ในกรณีที่มีความสามารถ)

4) ผู้ที่แสดงคุตบะฮ์จะต้องนั่งในระหว่างคุตบะฮ์ทั้งสอง คือเมื่อยืนแสดงคุตบะฮ์ครั้งแรกจบลงแล้ว ผู้แสดงจะนั่งลงชั่วคราว จากนั้นจึงลุกขึ้นแสดงคุตบะฮ์ในครั้งที่สองต่อ หะดีษยืนยันเงื่อนไขที่ผู้แสดงคุตบะฮ์ต้องกระทำตามข้อ 2,3, และ4 มีดังนี้

เล่าจากอิบนิอุมร์ ได้กล่าวว่า ปรากฏว่าท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) เคยยืนแสดงคุตบะฮ์ หลังจากนั้นท่านได้นั่ง หลังจากนั้นก็ยืน เหมือนที่พวกท่านกระทำอยู่เดี๋ยวนี้ (รายงานโดยห้าคน)

และด้วยท่วงทิวของอับดุลวูดว่า ปรากฏว่าท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) เคยนั่งเมื่อขึ้นไปอยู่บนมิมบร์ จนกระทั่ง มุอ์ซซินเสร็จจากการอาซาน (การประกาศให้ทราบว่าจะเข้าสู่เวลาประกอบพิธีแล้ว) หลังจากนั้นท่านได้ลุกขึ้น และแสดงคุตบะฮ์ จากนั้นท่านได้นั่ง และจะไม่พูด หลังจากนั้นท่านได้ยืนขึ้น และแสดงคุตบะฮ์ต่อ

และในบางรายงานว่า สำหรับท่านนบีนั้นมีการแสดงคุตบะฮ์สองครั้ง โดยท่านจะนั่งระหว่างคุตบะฮ์ทั้งสอง จะอ่านอัลกุรอานและจะตักเตือนประชาชน

ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ยื่นเสนอคุตบะฮ์จบแล้วท่านนั่ง หลังจากนั้นท่านยื่นเสนอคุตบะฮ์ต่อไป ใครที่กล่าวว่าท่านนั่งเสนอคุตบะฮ์ เขาโกหกขอสาบาน ฉัน (หมายถึงญาบิร บินสะมุเราะฮ์ ผู้รายงาน) ได้รายงานร่วมกับท่านมากกว่า 2,000 ละหมาด (รายงานโดยมุสลิม)

อิบนุอะบีษัยบะฮ์เล่าว่า...ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) อับูบักร์ อุมัร อูสมาน ล้วนยื่นเสนอคุตบะฮ์ทั้งสิ้น และคนแรกที่ยื่นเสนอคุตบะฮ์บนมิมบร์ ได้แก่ มุอาวีเยฮ์ เพราะเขาอ้วนมาก พุงเขาใหญ่มากจึงยืนไม่ถนัด

5) ผู้แสดงคุตบะฮ์จะต้องชำระร่างกายให้สะอาด อยู่ในสภาพของการมีน้ำละหมาด และสวมเสื้อผ้าที่สะอาดถูกต้องตามหลักการแต่งกายของศาสนา โดยจะต้องปกปิดให้เรียบร้อยตามที่ศาสนากำหนดไว้ อีกทั้งสถานที่ที่ใช้แสดงคุตบะฮ์ก็ต้องสะอาดด้วย

6) ผู้แสดงคุตบะฮ์ จะต้องพูดด้วยเสียงที่ดังให้คนจำนวนมากที่มารับฟังได้ยินอย่างทั่วถึงกัน มีนักวิชาการบางกลุ่ม เสนอทัศนะว่าต้องเสียงดังให้ได้ยินอย่างน้อยถึง 40 คน ที่กำหนดหรือวาเยิบ (จำเป็น) ต่อการ ละหมาดญุมอะฮ์ หรือละหมาดวันศุกร์

7) ต้องมีความต่อเนื่องในการกล่าวคุตบะฮ์ ดังเช่น ต่อเนื่องกันในระหว่างคุตบะฮ์ครั้งที่ 1 กับคุตบะฮ์ครั้งที่ 2 ต่อเนื่องกันระหว่างการกล่าวคุตบะฮ์ กับการประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์

ขั้นตอนในการแสดงคุตบะฮ์วันศุกร์

ขั้นตอนในการแสดงคุตบะฮ์มีดังนี้

1) เมื่อถึงเวลาที่กำหนดและเห็นว่าผู้ประกอบพิธีในวันศุกร์มาทำพิธีครบจำนวนที่จะประกอบพิธีได้ ผู้แสดงคุตบะฮ์หรือคอเต็บก็ยืนขึ้นบนมิมบ์

2) คอเต็บหันหน้าไปทางผู้ฟัง และกล่าวให้สลาม อันเป็นการทักทายตามวัฒนธรรมอิสลาม ดังมีหะดีษเล่าจากยาบิร ได้กล่าวว่า ปรากฏว่าท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) เมื่อขึ้นบนมิมบ์ได้กล่าวสลาม (รายงานโดยอิบนุมาเยหฺ์ และซาฟิอฺ)

และหะดีษหนึ่งว่า “เมื่อท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ขึ้นสู่มิมบ์ในวันศุกร์ ท่านหันหน้าไปทางประชาชนและท่านกล่าวว่า “อัสลามุอะลัยกุม”

3) คอเต็บนั่งลงบนมิมบ์

4) ผู้ทำหน้าที่อาซานที่เรียกว่ามุอ์ซซอินหรือบิหลัน ทำการอาซานหรือป่าวประกาศให้ผู้คนทราบว่าจะเข้าสู่เวลาการประกอบพิธีแล้ว

5) คอเต็บยืนขึ้นบนมิมบ์ พร้อมจับไม้เท้าด้วยมือขวา (กรณีไม่จับไม้เท้าขณะแสดงคุตบะฮ์ก็ไม่ผิดกฎคุตบะฮ์ แต่อย่างใด) ส่วนมือซ้ายอาจจะมีแผ่นกระดาษที่จดประเด็นสำคัญๆ ของคุตบะฮ์ที่จะนำเสนอ หรือถือหนังสือบทคุตบะฮ์ไว้ในมือ เพื่อใช้อ่านหรือเหลือบดู ขณะแสดงคุตบะฮ์ หรืออาจวางลงข้าง ๆ มิมบ์ก็ได้ ผู้แสดงคุตบะฮ์ที่ทรงความรู้และเชี่ยวชาญจะไม่ดูบทขณะนำเสนอ

6) ยืนแสดงหรือนำเสนอคุตบะฮ์บนมิมบ์รอบแรก

7) นั่งลงบนมิมบ์ชั่วคราว เมื่อจบคุตบะฮ์แรก

8) คอเต็บลุกขึ้นยืนบนมิมบ์ เพื่อนำเสนอคุตบะฮ์ในรอบที่ 2 ต่อจนจบ แล้วเดินลงจากมิมบ์

9) มีการอีกอมะฮ์ คือการกล่าวเพื่อบอกให้ทราบว่าการละหมาดกำลังจะเริ่มขึ้นแล้ว เพื่อให้ผู้จะละหมาดเตรียมตัวให้พร้อม

10) เริ่มละหมาดวันศุกร์หรือละหมาดญุมอะฮ์ร่วมกัน ซึ่งถ้าจะให้ดีที่สุด ผู้ที่เป็นคอเต็บแสดงคุตบะฮ์ จะต้องเป็นอิหม่ามนำพิธีละหมาดด้วย

การให้สลามเป็นการทักทายของมุสลิม เมื่อพบกันทั้งโดยผู้ให้สลาม จะกล่าวว่า “อัสลามุอะลัยกุม วะเราะห์ มะตุลลอฮิอะบะรอกาตุฮ์ หรือกล่าวสั้น ๆ ว่าอัสลามุอะลัยกุม แปลความได้ว่า “ขอความสันติสุข ความเมตตาปราณีและความเป็นสิริมงคลจากพระองค์อัลเลาะห์จงมีแต่ท่าน ผู้รับสลามจะกล่าวตอบว่า “วะอะลัยกุมสลามวะเราะห์มะตุลลอฮิอะบะรอกาตุฮ์” หรือกล่าวสั้น ๆ ว่า วะอะลัยกุมสลาม ความว่า ขอความสันติสุข ความเมตตาปราณีและความเป็นสิริมงคลจากพระองค์อัลเลาะห์จงมีแต่ท่านเช่นกัน (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2535 : 164)

ความสำคัญของคุตบะฮ์วันศุกร์

ความสำคัญของคุตบะฮ์วันศุกร์ มีดังนี้

1) เป็นองค์ประกอบสำคัญของการละหมาดวันศุกร์ที่จะขาดไม่ได้

การละหมาดวันศุกร์เป็นศาสนบัญญัติ บังคับให้ชายมุสลิมผู้บรรลุนิติภาวะทุกคน ต้องไปประกอบพิธีที่มีสยิด ทุกวันศุกร์เวลาหลังเที่ยงเล็กน้อย ทั้งนี้คุตบะฮ์วันศุกร์ กระทำในช่วงก่อนละหมาดวันศุกร์หรือละหมาดญุมอะฮ์ และถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของการละหมาดวันศุกร์จะขาดเสียมิได้

นักวิชาการส่วนใหญ่ต่างเห็นตรงกันว่า การไม่ได้รับฟังคุตบะฮ์วันศุกร์จะทำให้การละหมาดวันศุกร์นั้นไม่สมบูรณ์ (วิทยา วิเศษรัตน์, สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2541)

อับดุลเลาะ หนุ่มสุข (สัมภาษณ์ 18 มกราคม 2542) ได้เน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของคุตบะฮ์วันศุกร์ว่ามีค่าเท่ากับสองรอกาอิตของการละหมาดฟรดู โดยปกติในวันอื่น ๆ ในช่วงกลางวันนี้ มุสลิมต้องละหมาดดุฮ์ริ์ ซึ่งมีอยู่ 4 รอกาอิต แต่เฉพาะในวันศุกร์ ช่วงเวลาดังกล่าวนั้นถูกทดแทนด้วยการให้ฟังคุตบะฮ์ ซึ่งมีค่าเท่ากับ 2 รอกาอิต หลังฟังคุตบะฮ์จบ รวมแล้วจึงเท่ากับ 4 รอกาอิตของการละหมาดดุฮ์ริ์

2) ตามหะดีษ หรือหลักคำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กล่าวถึงความสำคัญของคุตบะฮ์วันศุกร์ ในมิติที่เร้นลับ มิติของผลบุญ-ผลตอบแทนต่างๆที่จะได้รับ เพื่อจูงใจผู้ฟังให้เห็นความสำคัญไว้หลายประการ อาทิ บอกว่าเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่มีเกียรติยิ่งแม้แต่มาลาอิกะฮ์หรือเทวดายังร่วมรับฟังด้วย (อรุณ บุญชม, ม.ป.ป. : 174 เล่ม 1) , เป็นช่วงเวลาที่พระเจ้า (อัลเลาะห์) รับสนองการขอพร (ดุอาอ์) (รายงานโดยมุสลิม อับดุลวาฮิด และติรมีซี) และ จะได้รับการยกโทษในบาปและความผิดจะเพิ่มพูน เมื่อตั้งใจรับฟังคุตบะฮ์วันศุกร์ ร่วมกับปฏิบัติสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นสุนัตวันศุกร์ หรือศาสนาส่งเสริมให้กระทำ (อรุณ บุญชม, ม.ป.ป. : 175, เล่ม 1) ดังหะดีษต่อไปนี้

เล่าจากเอาส์ บุตรเอาส์ อัซซากอฟี จากท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กล่าวว่า : ผู้ใดได้อาบหน้าวันศุกร์ และอาบจนทั่วร่าง และได้ไปละหมาดแต่เช้าตรู่โดยเดินไปไม่ได้ปี (สัตว์) ได้เข้าไปใกล้อิหม่าม ตั้งใจฟังและไม่พูด (ขณะฟังคุตบะฮ์) จนเป็นผลดีแก่เขาจากทุก ๆ ก้าว (เดิน) นั้นเท่ากับความดี 1 ปี คือเท่ากับผลบุญของการถือศีลอด และการยืนหยัดทำความดีในเวลากลางคืนของการถือศีลอด (รายงานโดยเจ้าของสุนัน)

“...และชายอีกคนหนึ่งที่มาวันศุกร์ พร้อมกับตั้งใจฟังและสงบนิ่ง เขาไม่ได้ยกเท้าข้ามศีรษะมุสลิมคนใดและมีได้รั้งความญ์ผู้ใด (ให้รำคาญ) มันจะเป็นเครื่องไถ่ถอนบาป จนถึงวันศุกร์หน้าและเพิ่มอีกสามวัน ที่เป็นอย่างนั้นเพราะเป็นไปตามบัญชาของอัลเลาะห์ที่ว่าผู้ใดทำหนึ่งความดีจะได้ผลตอบแทนจนถึง 10 เท่า (รายงานโดยอับดุลวาฮิด นาฮาอี และฮาгим)

4) เมื่อเปรียบเทียบคุดบะฮ์วันศุกร์กับการบรรยายธรรมในวาระอื่นๆ ที่เรียกว่าคุดบะฮ์ เช่นกัน เช่น คุดบะฮ์ในวันอีด หรือวันตรุษทั้งสอง, คุดบะฮ์ในโอกาสที่เกิดสุริยุปราคา จันทรุปราคา, คุดบะฮ์ในโอกาสที่มีพิธีแต่งงาน (คุดบะฮ์นิกะฮ์) จะเห็นว่าคุดบะฮ์วันศุกร์ มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นศาสนกิจภาคบังคับให้กระทำ ในขณะที่คุดบะฮ์วาระอื่นๆ ที่กล่าวมานี้มิได้เป็นศาสนกิจภาคบังคับ

6) เป็นสื่อช่วยพัฒนาชุมชนและสังคม

คุดบะฮ์วันศุกร์เป็นสื่ออย่างหนึ่งของการเผยแพร่อิสลาม โดยมีเป้าหมายให้ผู้ฟังมีความยำเกรงในอัลเลาะห์ และมีคุณธรรมอันดีงาม (ประสาน ศรีเจริญ, 2539 : 55)

ลักษณะสำคัญของคุดบะฮ์คือ เป็นการอบรมสั่งสอน ดักเตือน หรือแนะนำประชาชนในลักษณะของการพูด ซึ่งมีรูปแบบและกฎเกณฑ์เฉพาะบางประการตามหลักการศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือให้ผู้ฟังเกิดความยำเกรง (ตักวา) ต่ออัลเลาะห์ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตนเองสู่การทำความดีตามครรลองศาสนา อันจะช่วยพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคมอย่างสมดุลย์ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจได้ในที่สุด

บทบาทต่างๆของคุดบะฮ์วันศุกร์ ซึ่งจะได้อธิบายอย่างละเอียดในบทที่ 5 ต่อไป ก็ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของคุดบะฮ์วันศุกร์ ในมิติทางสังคมไว้อย่างชัดเจน

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นถึงคุณลักษณะที่ชัดเจนของคุดบะฮ์วันศุกร์ ในฐานะที่เป็นศาสนกิจในศาสนาอิสลาม และการสื่อสารระหว่างบุคคลไปพร้อมๆ กัน จะเห็นได้ว่ากฎเกณฑ์ทางศาสนามีอิทธิพลอย่างสูงต่อการกำหนดรูปลักษณ์หน้าตาหรือคุณลักษณะต่างๆของคุดบะฮ์วันศุกร์ กฎเกณฑ์ดังกล่าวโดยรวมยังมีส่วนช่วยให้คุดบะฮ์วันศุกร์ทำหน้าที่ทางการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปวิจัยภาคสนาม มีโอกาสเข้าร่วมประกอบพิธีรับฟังคุดบะฮ์วันศุกร์ที่มัสยิดอันวาริสซุนนะห์ ชุมชนคลองเคสิต แขวงประเวศ เขตหนองบอนหลายครั้ง จึงขอเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและผลจากการสังเกตการแสดงคุดบะฮ์วันศุกร์ที่นั่น ดังนี้

การแสดงคุดบะฮ์วันศุกร์ ณ มัสยิดอันวาริสซุนนะห์

มัสยิดอันวาริสซุนนะห์ ตั้งอยู่ในชุมชนสุเหร่าคลองเคสิต แขวงหนองบอน เขตประเวศ จากบริเวณทางเข้ามัสยิดที่ห่างจากถนนใหญ่ประมาณ 2 กิโลเมตร จะเห็นสนามหญ้าโล่ง ด้านหน้า ขนาบสองข้างด้วยอาคารเรียนโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ทะลุสนามออกไปก็จะเป็นทางเดินเล็กๆเข้าตัวอาคารชั้นล่างของมัสยิดที่เปิดด้านหลังเป็นลานโล่ง พร้อมบริเวณมุมอาบน้ำละหมาดและห้องน้ำ ด้านหลังของตัวมัสยิดเป็นที่ตั้งอาคารกึ่งไม้ กึ่งคอนกรีต 2 ชั้น ของโรงเรียนสามัญระดับประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร ซึ่ง

บรรพบุรุษมุสลิมบริจาคที่ดินสร้างโรงเรียนไว้ให้ลูกหลานได้เรียน ถ้าเด็ก ๆ หันหน้าตรงจากโรงเรียนก็จะเห็นกุโบร์ (สุสาน) ของบรรพบุรุษสงบนิ่งทางซ้ายมือของตัวมัสยิด รอบนอกมัสยิดมีบ้านไม้ และบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ จัดบริเวณไว้ค่อนข้างสะอาด ดูสบายตา บ้านเรือนที่นี่มีสัปบุรุษของมัสยิดประมาณ 150 หลังคาเรือน ส่วนมากประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง และธุรกิจบ้านเช่าฐานะปานกลางถึงลำบาก

ตัวมัสยิดและอาณาบริเวณดูสะอาดสะอ้าน โปร่งสบาย และเงียบสงบ เหมาะกับการเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญ ๆ มัสยิดมีลักษณะเป็นอาคาร 2 ชั้น และชั้นลอย มีผู้คนในชุมชนและนอกชุมชนเข้ามาร่วมประกอบพิธีละหมาดไม่ขาด คนในชุมชนหลายคนบอกตรงกันว่าที่นี่เป็น “มัสยิดเปิด” พร้อมต้อนรับผู้คนที่ตลอดเวลา

ทุกเที่ยงวันศุกร์ ชายมุสลิมที่บรรลุนิติภาวะ รวมทั้งสตรีที่สนใจรับฟังคุตบะฮ์ทั้งจากในและนอกชุมชน จะรีบไปประกอบพิธีคุตบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิด ทุกคนจะแต่งกายอย่างสวยงาม และดูสะอาด พวกผู้ชายในชุมชนมักนุ่งโสร่งหลากสี สวมเสื้อแขนยาว และสวมหมวกผ้าสีขาว ผู้หญิงแต่งกายปกปิดมิดชิด มีผ้าคลุมศีรษะ บางครั้งวันหยุดก็มากันทั้งครอบครัว พาลูกเล็กๆ มาด้วย บางคนยังคงมาในชุดแต่งกายปกติจากสถานที่ทำงาน แต่ดูเรียบร้อย และสะอาดกว่าในวันอื่น คนภายนอกชุมชนส่วนใหญ่เดินทางมาโดยรถยนต์ส่วนตัว คนในชุมชนเดินทางมาโดยรถมอเตอร์ไซด์ หลายคนเดินมา บางคนขี่จักรยาน ก็ยังไม่ย่อท้อ นั่งรถเข็นมาละหมาด ดูจากสภาพของคนที่มาละหมาด จะเห็นถึงความหลากหลาย สมกับที่บอกว่าที่นี่เป็น “มัสยิดเปิด”

เมื่อมาถึงบริเวณมัสยิด หลายคนรีบละหมาดตะฮียะตุลมัสยิด (ละหมาดให้เกียรติแก่มัสยิด) และละหมาดสุนัตวันศุกร์ ครั้นเมื่อถึงเวลาประมาณ 12.30 น. การแสดงคุตบะฮ์ก็เริ่มขึ้น

ผู้แสดงคุตบะฮ์ที่มัสยิดอันวาริสซุนนะห์ ส่วนมากจะเป็นผู้ที่บุคคลในชุมชนเคารพนับถือ เช่น อาจารย์วิทยา วิเศษรัตน์ นักวิชาการศาสนาและคอลัมน์นิสต์หนังสือพิมพ์มุสลิม “ทางนำ” ชื่อตั้ง, อดีต ส.ส.กรุงเทพมหานคร จบการศึกษาศาสนาที่ประเทศปากีสถาน ,อาจารย์มุสต่อฟา อยู่เป็นสุข อิหม่ามและนักวิชาการทางศาสนา เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน จบการศึกษาด้านศาสนาที่ประเทศอินเดีย มีพ่อจบการศึกษาจากประเทศซาอุดีอาระเบีย เป็นอิหม่ามรุ่นบุกเบิกในหมู่บ้านมาก่อน ผู้แสดงคุตบะฮ์ที่เหลือเป็นอาจารย์ในโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ ซึ่งส่วนมากสำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศ อาทิจากอินเดีย ปากีสถาน เป็นต้น รวมกันประมาณไม่ต่ำกว่า 9 คน สับเปลี่ยนหมุนเวียนกันแสดงคุตบะฮ์วันศุกร์ละ 1 คน ต่อเนื่องกันไปทุกวันศุกร์

สำหรับผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์พร้อมฟังคุตบะฮ์ ที่เป็นสุภาพสตรี จะร่วมรับฟังคุตบะฮ์และละหมาด โดยทางมัสยิดจะจัดสถานที่กันมานไว้เป็นสัดส่วนแยกจากผู้ชาย อยู่บริเวณชั้นล่างด้านซ้ายของตัวอาคารมัสยิด รวมกันประมาณ 70 คน

ส่วนบรรดาผู้ชายจะรวมละหมาดในชั้นสอง เรียงเป็นแถวๆ หรือคือฟละ 25 คน มีอยู่ประมาณ 16 แถว รวมประมาณ 400 คน สำหรับเด็กผู้ชายจะแยกไปรวมละหมาดบนชั้นลอยซึ่ง

สามารถมองเห็นการแสดงคุตบะฮ์ในชั้นสอง รวมกันประมาณ 20 คน ในจำนวนผู้ชายดังกล่าวนี้ พบว่ามีนักเรียนโรงเรียนศาสนูปถัมภ์มาร่วมละหมาดเป็นจำนวนไม่น้อย

สรุปผู้เข้าร่วมละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิด อยู่ในระหว่าง 400 กว่าคน จนถึง 500 คน

การแสดงคุตบะฮ์เริ่มประมาณเวลา 12.30 น. เป็นต้นไป ผู้แสดงคุตบะฮ์จะแต่งตัวหลายรูปแบบ แต่ทุกรูปแบบจะต้องดูสุภาพ เรียบร้อย สะอาด บางคนอยู่ในชุดนุ่งผ้าโสร่ง สวมเสื้อกُرัง แขนยาวสีขาว หรือสีอ่อนอื่นๆไม่ฉูดฉาด สวมหมวกสีขาว, บางคนสวมกางเกง สวมเสื้อ กُرังสีขาว หมวกสีขาว, บางคนสวมกางเกงสีขาว หรือสีอ่อน เสื้อสีขาวยาวกรอมเท่าเหมือนชุดที่มุสลิมปากีสถานชอบสวมใส่, บางคนก็นิยมสวมใส่ชุดท่อนเดียวยาวกรอมเท่าสีขาว ที่เรียกว่าชุดโต๊ป การแต่งกายเหล่านี้ ได้รับอิทธิพลจากประเทศมุสลิม ทั้งจากกลุ่มประเทศอาหรับ ปากีสถาน อินเดีย และกลุ่มประเทศมลายู มีบ้างบางศุกร์ ที่ผู้แสดงคุตบะฮ์แต่งกายในชุดสากลทั่วไปในชุดซาฟารี เป็นต้น

การละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิดอันวาริสซุนนะห์ มีการอาซานเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ตามแบบอย่างของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) การอาซานเริ่มเมื่อเวลาประมาณเลยเที่ยงวันไปเล็กน้อย หลังจากคอเต็บเข้าไปยืนบนมิมบ์แล้วกล่าวคำให้สลามพร้อมกับนั่งในมิมบ์ หลังอาซานเสร็จแล้ว คอเต็บก็เริ่มลุกขึ้นยืนแสดงคุตบะฮ์ทันที

ขณะกล่าวแสดงคุตบะฮ์ ผู้แสดงคุตบะฮ์ยืนอยู่ในมิมบ์ซึ่งมีบันไดเดินขึ้นไปยืนประมาณ 5 ชั้นบันไดสั้นๆ สังเกตได้ว่าการแสดงคุตบะฮ์ที่มัสยิดอันวาริสซุนนะห์คอเต็บจะไม่ถือไม้เท้าเหมือนที่อื่นๆส่วนใหญ่

ผู้แสดงคุตบะฮ์มักเตรียมตัวมาเป็นอย่างดี ไม่ถือหนังสืออ่านเหมือนในมัสยิดทั่วไปนิยมกระทำกัน มีเพียงกระดาษโน้ตแผ่นเล็กๆ ที่เหลือบมองดูบางโอกาส

ขณะแสดงคุตบะฮ์ผู้กล่าวคุตบะฮ์มักยกมือประกอบการพูด สายตากวาดมองผู้ฟังทั่วไป มีการเน้นเสียงให้ สูง- ต่ำ อย่างเหมาะสมกับเนื้อหา บางครั้งก็เว้นระยะพูดเล็กน้อยเพื่อให้ผู้ฟังติดตาม การแสดงคุตบะฮ์แบ่งเป็น 2 ครั้ง คุตบะฮ์แรกกล่าวอบรมสั่งสอนเป็นภาษาไทย ส่วนคุตบะฮ์ครั้งที่ 2 ส่วนใหญ่เป็นภาษาอาหรับล้วน น้อยครั้งที่ใช้ภาษาไทย คุตบะฮ์ครั้งที่ 1 ใช้เวลามากกว่าครั้งที่ 2 รวมเวลาที่ใช้แสดงคุตบะฮ์ทั้ง 2 ครั้ง ประมาณ 15- 20 นาที การใช้เวลานั้น กระชับในการพูด เป็นไปตามแบบอย่างการปฏิบัติของท่านศาสดา ขณะแสดงคุตบะฮ์ ผู้ฟังส่วนใหญ่ต่างสนใจฟัง มองที่ผู้พูดตลอดเวลา แต่ก็มีบางคนนั่งหลับบางช่วง ผู้ฟังที่นั่งในแถวท้าย ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นวัยรุ่น มีการพูดคุยซุบซิบกันบ้าง ส่วนพวกเด็กนักเรียนบางช่วงส่งเสียงดังไปถึงผู้ฟังชั้นสองด้านหน้า แต่ก็ไม่ถึงกับรบกวนสมาธิผู้ฟังส่วนใหญ่ สภาพสตรีที่นั่งฟังคุตบะฮ์อยู่ชั้นล่างต่างรับฟังคุตบะฮ์อย่างสงบเรียบร้อยแม้จะไม่ได้เห็นหน้าผู้แสดงคุตบะฮ์ก็ตาม แต่ก็ยังมีเสียงนักเรียนหญิงคุยกันสอดแทรกบางช่วง กล่าวโดยรวมถือว่าผู้ฟังส่วนใหญ่ที่นี้ตั้งใจรับฟังคุตบะฮ์มาก ส่วนน้อยเท่านั้นที่ดูไม่ตั้งใจในบางช่วง

เมื่อการแสดงชุดบะฮ์จบลง ก็มีการกล่าวอิกอมะฮ์เพื่อเตรียมเข้าสู่พิธีละหมาดวันศุกร์ คอเต็บบางคนหลังจากกล่าวชุดบะฮ์เสร็จก็จะทำหน้าที่เป็นอิหม่ามนำละหมาดด้วย ส่วนคนที่ไม่ได้ทำหน้าที่อิหม่ามก็จะมีผู้อาวุโสหรืออิหม่ามประจำวันศุกร์นำละหมาด

เสร็จจากละหมาดวันศุกร์ ก็จะเป็นการละหมาดสุนัตต่อ ระหว่างนี้มีผู้ประกาศหรือเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ประจำมัสยิด จะกล่าวแจ้งการจัดงานการกุศลของมัสยิดอันวาริสซุนนะห์ และมัสยิดต่าง ๆ การบริจาคต่าง ๆ การประกาศนี้ใช้เวลาสั้น ๆ ประมาณไม่เกิน 5 นาที เมื่อประกอบพิธีเสร็จสิ้น ก่อนกลับ ผู้ร่วมพิธีมักหยอดเงินบริจาคใส่กล่องที่ตั้งอยู่ใกล้ๆ ทางออก บางครั้งทางเจ้าหน้าที่มัสยิดก็ส่งขันหรือกล่องเวียนให้ผู้ประกอบพิธีได้บริจาคอย่างทั่วถึง ศุกร์หนึ่งๆ ได้หลายร้อย หลายพันบาท เงินที่ได้นำไปใช้ในกิจการของมัสยิด ซึ่งทางมัสยิดจะมีการแจ้งยอดเงินที่ได้รับบริจาคทุกวัน ติดไว้ที่บอร์ดประชาสัมพันธ์ของมัสยิด

นอกจากนั้นผู้เข้าร่วมพิธียังจะได้รับแจกเอกสาร หรือซีดีชุดบะฮ์วันศุกร์ ซึ่งได้สรุปประเด็นสำคัญๆ ของเนื้อหาชุดบะฮ์วันนี้ให้นำกลับไปอ่านที่บ้านได้อีก แล้วจึงเดินทยอยออกจากมัสยิดกลับบ้าน หรือที่ทำงาน แต่มีอีกบางส่วนยังคงเดินจับมือให้สละมทักทายผู้เข้าร่วมละหมาดที่เหลืออยู่ คนที่รู้จักกันก็จะถือโอกาสนี้นั่งสนทนาได้ถามทุกข์สุขซึ่งกันและกัน ผู้ชายบางกลุ่มตั้งวงเล็ก ๆ นั่งดื่มน้ำชาในชั้นล่างของมัสยิด พูดคุยปรึกษาหารือในกิจกรรมของมัสยิด หรือเนื้อหาชุดบะฮ์ที่เพิ่งได้ฟังมา บางคนก็นั่งนับเงินที่เปิดให้มีการบริจาคในวันศุกร์นั้น บางวันศุกร์มีผู้ใจบุญจัดเลี้ยงอาหาร และมีผู้นำหนังสือศาสนาามาแจกฟรี

จากภาพที่เห็น จะเห็นว่านอกเหนือจากวันศุกร์ จะเป็นวันแห่งการประกอบพิธีกรรมสำคัญแล้ว ยังเป็นวันแห่งการพบปะอีกด้วย ในช่วงเวลาหลังการประกอบพิธีชุดบะฮ์และละหมาดวันศุกร์

สำหรับมัสยิดอันวาริสซุนนะห์นอกเหนือจากจะเป็นศูนย์กลางการประกอบศาสนกิจแล้ว และกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน ยังมีบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือการศึกษาความรู้แก่สับบุรุษ โดยอิหม่าม จะสอนศาสนาเพิ่มเติมหลังละหมาด อาทิล หลังละหมาดอีซาในตอนกลางคืนทุกวัน หรือบางวันก็มีหลังละหมาดมักริบอีกด้วย ประมาณครึ่งชั่วโมง ส่วนในวันเสาร์ช่วงเช้านั้น ก็มีการอบรมศาสนาที่โรงเรียนศาสนูปถัมภ์อีกด้วย

มัสยิดอันวาริสซุนนะห์ จึงเป็นศูนย์กลางของการศึกษาศาสนานอกระบบ ทั้งจากชุดบะฮ์วันศุกร์ การอบรมบรรยายธรรมในโอกาสทั่วไปดังกล่าวข้างต้น ควบคู่กับการทำหน้าที่ให้การศึกษาศาสนาในระบบของโรงเรียนศาสนูปถัมภ์

จะเห็นได้ว่าสถานที่ให้การศึกษาทั้งสองแห่งนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ช่วยเหลือเกื้อหนุนกันดี ผู้แสดงชุดบะฮ์วันศุกร์เกือบทุกคนเป็นครูสอนศาสนาจากโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ และท่านอิหม่ามมัสยิด คืออาจารย์มุสตาฟา อยู่เป็นสุข ก็เป็นเจ้าของและผู้บริหารโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ด้วย

การทำงานอย่างสามัคคีเกื้อหนุนกันจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมาก